

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Max Weiss

Stanislav Špaček a jeho americká zkušenost

Stanislav Špaček and his american experience

Praha 2017

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne

.....
Max Weiss

Klíčová slova (česky)

Stanislav Špaček, technický atašé, M. A. P., USA, českoslovenští inženýři, Emanuel Šlechta, Josef John Stanley Hlobil, Ludvík Helwich, Otto V. Drtina

Klíčová slova (anglicky):

Stanislav Špaček, technical attaché, M. A. W., USA czechoslovak engineers, Emanuel Šlechta, Joseph John Stanley Hlobil, Ludvík Helwich, Otto V. Drtina

Abstrakt (česky)

Tato bakalářská práce se zabývá vysíláním československých inženýrů a průmyslových pracovníků na praxi do USA v průběhu 20. a 30. let 20. století. Garantem celého projektu byla Masarykova Akademie Práce, ale iniciátorem a organizátorem akce přímo v USA byl Dr. Tech. Stanislav Špaček (1876–1954). Ten pracoval nejdříve jako technický atašé vyslanectví ve Washingtonu a později, kvůli tzv. „Záležitosti Washingtonské“, jako vrchní stavební rada na Ministerstvu veřejných prací. Práce se nejdříve zabývá jeho vlastní americkou zkušeností a poté zkušenostmi, které zprostředkoval inženýrům vyslaným do USA, kteří byli schopni jí i díky Stanislavu Špačkovi šířit v Československu. Zkušenosti inženýrů jsou v této práci zpracovány díky korespondenci, kterou Stanislav Špaček vedl s přibližně 123 vyslanými osobami. Tato korespondence se nachází ve fondu Stanislava Špačka v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd. Vzhledem k rozsahu dochované korespondence je v práci blíže zpracována Špačkova korespondence s inženýry Emanuelem Šlechtou, Ludvíkem Helwichem a Josefem Johnem Stanley Hlobilem a absolventem průmyslové školy Ottou V. Drtinou.

Abstract (in English):

This bachelor's thesis is focused on the topic of sending Czechoslovak engineers and industry workers on practical training and study to the United States during the twenties and thirties of the 20th century. The guarantor of the project was Masaryk's Academy of Work, but the initiator and organizer of the project in the USA was Dr. Stanislav Špaček (1876–1954). Špaček worked as a technical attache of the Czechoslovak embassy in Washington and later, because of the so called „Washington Affair“, as a high construction executive at the Ministry of Public Works. The thesis is firstly focused on his own American experience and later on experience that he mediated for engineers that were sent to the USA. The engineers were then able to spread the experience in Czechoslovakia. The experience of the engineers is adapted from correspondence between the engineers and Špaček. The correspondence is from the fund of Stanislav Špaček in the Masaryk Institute and Archive of Czech Academy of Sciences in Prague.

With regard to the amount of letters in the fund there is correspondence of four engineers with Špaček processed in detail in this thesis. The four are engineers Emanuel Šlachta, Ludvík Helwich, and Joseph John Stanley Hlobil and the graduate of industrial high school Otto V. Drtina.

OBSAH

1	ÚVOD.....	7
2	ŽIVOTOPIS STANISLAVA ŠPAČKA.....	9
3	POČÁTKY ČESKOSLOVENSKÉ DIPLOMACIE V USA.....	12
4	„ZÁLEŽITOST WASHINGTONSKÁ“.....	19
5	VYSÍLÁNÍ ČESKOSLOVENSKÝCH INŽENÝRŮ.....	26
6	KORESPONDENCE S VYBRANÝMI INŽENÝRY.....	31
	6. 1. EMANUEL ŠLECHTA.....	31
	6. 2. LUDVÍK HELWICH.....	36
	6. 3. OTTO DRTINA.....	42
	6. 4. JOSEF JOHN STANLEY HLOBIL.....	45
7	ZÁVĚR.....	49
8	SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY.....	51
	PŘÍLOHY.....	53

1. Úvod

Název této práce značí, alespoň na první pohled, snahu popsat, co zažil a skrz svoji činnost zprostředkoval Československu ve dvacátých letech, ale z čeho vlastně těžil po celý zbytek své kariéry a života, doktor techniky Stanislav Špaček. A skutečně čerpá z pramenů, z kterých pan, tehdy ještě inženýr, Špaček čerpal. Klade si možná podobné otázky, jako si kladl on, když se stal jedním z organizátorů importu technologické inovace ze Spojených států amerických.

V čem se Spojené státy liší? Co můžeme udělat, abychom napodobili světového hospodářského a technologického lídra? Jakou zkušeností je pobyt ve Spojených státech po stránce životní v této době? A jaká byla odezva v nové a hrdé republice po zprostředkování a publikování nových informací?

Odpovědi na tyto otázky se autor této práce pokusí zprostředkovat. Nikoliv ovšem z přímého pohledu Stanislava Špačka jako diplomata, ale z pohledu inženýrů, kterým v USA pomohl sehnat práci a umožnil jim získávat tyto zkušenosti jako vrchní stavební rada Ministerstva veřejných prací.

Autor byl nucen změnit zaměření práce z roviny diplomaticko-politické na rovinu pramenného svědectví, z důvodu neplánovaně dlouhého uzavření primárního zdroje informací Archivu Ministerstva zahraničních věcí. Autorovi bylo v archivu sděleno, že uzavření archivu záležitostí měsíce září roku 2016, ale nakonec byl archiv otevřen až jaře 2017. Tato práce tak nevychází z pramenné základny tohoto archivu, ale z převážné většiny ze zdrojů Masarykova ústavu a Archivu AV ČR a některé informace byly získány v Národním Archivu z fondu Ministerstva veřejných prací.

Množství osobní korespondence s vyslanými inženýry a taktéž vyslanou inženýrkou (přibližně 123 osob) bylo skutečně velké a tak se autor rozhodl detailněji zpracovat pouze 4 osoby. Prvním kritériem výběru bylo množství dochované korespondence. I když se nemuselo nutně jednat o celou korespondenci, kterou v minulosti Špaček s inženýry vedl, naprosté většiny inženýrů byly napsány číslice 1 či 2 značící počet dopisů. Mnohdy Špačkovi pouze napsali zprávu o tom, že dorazili do USA případně, že se vrátili do ČSR. Toto kritérium vyřadilo naprostou většinu sledovaných jedinců. Dále rozhodovala známost inženýrů (u Ing. Emanuela Šlachty) či jejich zajímavost z pohledu celého podniku vysílání inženýrů (Josef John Stanley Hlobil) a kritériem mohla být i doba vyslání (Ludvík Helwich, Otto V. Drtina). Především na

příbězích těchto čtyř osob chce autor ukázat, co Stanislav Špaček dokázal pro mladé československé inženýry zprostředkovat, a co inženýři zprostředkovali jemu, potažmo celé Československé republice, protože byli ve styku nejen se Stanislavem Špačkem, ale díky publikování v domácích časopisech či knize *Život a práce u Forda – zápisky československých inženýrů z Ameriky*, kterou Stanislav Špaček editoval, i s celou Československou republikou, jejímiž reprezentanty v USA byli.

2. Životopis Stanislava Špačka

Stanislav Špaček se narodil 15. srpna 1876 ve Slepoticích. Pocházel z chudé rodiny, o čemž svědčí vysvědčení o nemajetnosti ze září 1899¹, po všechna léta svých studií byl vydržován od Čenka Havelky. Z 20. září 1903 existuje potvrzení závazku Čenka Havelky podporovati finančně Stanislava Špačka. Po studiích v obecné, německé měšťanské a vyšší reálné škole (postupně ve Slepoticích, v Moravské Třebové a Pardubicích) Stanislav Špaček roku 1896, kdy je imatrikulován, nastoupil na c. k. Českou vysokou školu technickou v Praze, kde studoval obor stavebního inženýrství. Školu dokončil roku 1902. Po „dvouleté praxi civilní“, kdy pracoval na železničních a mostních stavbách,² se ujal staveb mostních a také silničních v rámci Orlických hor, kde během své práce zavedl duté patníky z vyztuženého betonu; při stavbě mostů navíc začal používat zapínání podélné armatury do armatury příčné v podpěrách, čímž se mu podařilo zvýšit nosnost a bezpečnost konstrukce. Svou práci popsal v *Technickém obzoru* z roku 1908 v článku s názvem „Nouzové stavby v horách Orlických“. V tomtéž roce začal pracovat v Zemské komisi pro úpravu řek, v rámci které prováděl stavby mostní a úpravu přehradu na řece Jizeře. Poznatky z těchto staveb shrnul v několika textech, z nichž je zajímavý především článek uveřejněný v roce 1918 na stránkách *Technického obzoru* pod názvem „Pozorování a rozbor prací zemních dle zásady Taylorovy nauky“. V tomto textu je totiž již patrná inspirace Taylorovým řízením práce, které Špaček po zbytek života propagoval. Hodně studijního materiálu o taylorismu získal pravděpodobně během své studijní cesty do USA v roce 1915. O 4 roky později byl přidělen do USA ke studijní misi politicko-hospodářské. Poté byl 1. března 1920 povolán ke službě v Ministerstvu zahraničních věcí, v září téhož roku mu byl udělen od presidenta republiky titul legačního rady, v měsíci srpnu se posléze stal technickým atašé ve Washingtonu (tento post zastával do 1. dubna 1924), v roce 1923 začal pracovat pro Ministerstvo národní obrany a v březnu roku 1924 nastoupil na ministerstvu veřejných prací, kde od roku 1926 zastával pozici přednosta referátu E na presidiu (Technicko-hospodářská služba zahraniční, vědecké řízení práce, sociální a technická ekonomika, propaganda, technicko-hospodářské zpravodajství,

1 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR (dále MÚ AAV ČR) fond Stanislav Špaček, signatura 1a), inventární číslo 1, evidenční j. karton 1.

2 Tamtéž, inventární číslo 8.

knihovna, odborná literatura a tisk) a měl titul vrchního stavebního rady. Pro svou píli a samostatnost a pro snahu zavádět nové metody byl ve státní službě ceněn, a hodnocen Dr. Edvardem Benešem v práci pro MZV výborně, nicméně je nutno poznamenat, že existuje záznam rozhovoru mezi Špačkem a Ing. Dr. V. Roubíkem, ve kterém Špačkovi Roubíček sděluje, že je Špaček Benešem nenáviděn, a že funkce technicko-hospodářských atašé zanikla právě kvůli Špačkovi.³

Ing. Stanislav Špaček během svého pobytu v USA navázal četné kontakty s předními inženýry své doby. Známy je doporučující dopis, který získal od významného amerického inženýra W. L. Wallace.⁴

O Špačkově postavení v Americe a vážnosti, kterou nabyt, svědčí i to, že byl členem několika významných amerických společností například: The Public Ownership League of America, The Society of Industrial Engineers (Chicago člen od roku 1924, Detroit čestný člen), Taylor Society (členem od roku 1927), American Academy of Political and Social Science. Také získal zlatou medaili amerických strojních inženýrů v New Yorku.

Za první světové války patřil v rámci českých zemí do tzv. technické Maffie pracující na návrhu rychlé poválečné hospodářské obnovy země.⁵ Skupina dala v říjnu 1918 podnět ke vzniku Technicko-hospodářské jednoty, jejímž prvním předsedou se stal právě Stanislav Špaček. Po dvou letech byla přejmenována na Jednotu přátel Masarykovy Akademie Práce a v roce 1926 zvolila Špačka svým čestným členem.

Stanislav Špaček také stál u zrodu Masarykovy Akademie Práce v roce 1920. V roce 1926 byl jmenován členem Ústavu pro hospodářské styky emigrační a kolonizační a také členem VI. Třídy vědecké rady M. A. P., v letech 1938-1941 byl náměstkem presidenta M. A. P. a v letech 1942–1945 ústav fakticky vedl. Dále byl například členem Národohospodářského ústavu České Akademie věd a umění či členem Sociálního ústavu ČSR.

³ Tamtéž, sig. I. c), inv. č.: 40.

⁴ Tajemníka Americké rady inženýrské ve Washingtonu viz *Špaček Stanislav, Zahraniční služba technicko-hospodářská: program, jeho provádění a hodnocení činnosti*, nákladem Jednoty přátel M.A.P., Praha 1925.

⁵ <http://abicko.avcr.cz/archiv/2001/11/obsah/stanislav-spacek-15.-8.-1876-7.-11.-1954-.html> [vid. 13.9.2016]

S M. A. P. spolupracoval například na vysílání československých inženýrů do USA či na prvním kongresu věnujícímu se organizaci práce PIMCO, pořádaného v Praze v roce 1924, což byla Špačkova velká zásluha. Na tomto kongresu spolupracovali velcí propagátoři organizace práce manželé Gilbrethovi. Frank Bunker Gilbreth zemřel několik týdnů před zahájením kongresu, ale jeho manželka Lillian Moller Gilbreth se kongresu zúčastnila. Dále byl Špaček členem Ústředí správních inženýrů v Praze. Navrhoval také zřízení světové inženýrské federace. Stanislav Špaček zemřel 7. listopadu 1954 v Poděbradech.

3. Počátky československé diplomacie v USA

Hned na začátek letmo zmíním počátky československé diplomacie, protože, jak brzo zjistíme, její aktéři měli velký vliv i na počátky československé diplomacie v USA.

V roce 1916 vznikla v Paříži Československá národní rada; jejím předsedou byl Tomáš Garrigue Masaryk a generálním sekretářem Edvard Beneš. Benešovi se podařilo zajistit, aby Dohoda mezi své deklarované válečné cíle zařadila i osvobození Čechoslováků. Díky Benešově aktivitě vydal francouzský prezident Raymond Poincaré 16. prosince 1917 dekret o zřízení československé armády pod velením Československé národní rady. Už v roce 1916 vzniklo první zastoupení ČSNR v Londýně pod vedením Vladimíra Noska. Následoval Řím, kde zastoupení vedl František Hlaváček a poté Antonín Papírník, v březnu 1918 pak vzniklo zastoupení v Chicagu, které formálně vedl Tomáš Garrigue Masaryk, ale reálně český krajan v USA Karel Pergler, od prosince 1918 jako komisař ČSNR.

V červnu až říjnu 1918 ČSNR postupně uznaly Francie, Velká Británie, USA, Japonsko a Itálie.

Zde cituji z prohlášení americké vlády z 3. září 1918: „Protože česko-slovenský lid se chopil zbraní Německému a Rakousko-uherskému císařství a postavil do pole organizované armády, které vedou boj proti těmto císařstvím pod vedením důstojníků vlastní národnosti a v souhlase s pravidly civilizovaných národů; a protože Čecho-Slováci, sledující v této válce cíl nezávislosti, svěřili svrchovanou politickou autoritu Česko-slovenské národní radě, uznává vláda Spojených států, že existuje válečný stav mezi takto organizovanými Čecho-Slováky a Německým a Rakousko-uherským císařstvím.

Uznává také Česko-slovenskou národní radu za de facto vládu, vedoucí válku a vybavenou náležitou autoritou řídit vojenské a politické záležitosti Čecho-Slováků...“⁶

Poté následoval pražský převrat, o kterém pražský Národní výbor informoval 29. října švýcarský konzulát s tím, že přebírá správu českých zemí.

Beneš, nyní už ministr zahraničí nového státu, protože ČSNR se 14. listopadu přetvořila v první československou vládu, zůstal v Paříži na mírové konferenci, a když prezident Masaryk v lednu 1919 žádal Beneše, aby se alespoň na pár dní vrátil do Prahy,

6 J. Kovtun, Masarykův triumf. Příběh konce velké války, s.290–291.

aby dal ministerstvo do chodu, Beneš odmítl a jmenoval zkušeného diplomata Bedřicha Štěpánka ministerským radou a neformálním zástupcem ministra. Štěpánek pak ministerstvo vedl až do září 1919. Budoucí první vyslanec ČSR v USA stihl vybudovat prezidium, politickou sekci a hospodářskou sekci MZV. V čele politické sekce zároveň stál do podzimu 1920, kdy byl jmenován vyslancem v USA. Z této doby také pochází tradice, že šéf politické sekce je neformálním zástupcem ministra a řídí úřad v době jeho nepřítomnosti. V polovině roku 1920 už existovalo 20 československých vyslanectví a 28 konzulátů, i když většina legací v této době byla obsazena *chargé d' affaires*.

Zde zmínění Karel Pergler, Bedřich Štěpánek a Edvard Beneš měli velký, a jak bude zmíněno později, neslavný vliv na počátky vyslanectví ČSR v USA a jenom tak potvrzovali výjimečnou roli, kterou vyslanectví mělo.

Nejstarší dochované zprávy ze zastupitelského úřadu ve Washingtonu pochází z března 1919. Pergler působil oficiálně od 13. prosince 1918 jako komisař ČSNR a od dubna jako komisař ČSR. Byl veden jako komisař, představitel Národní rady se zmocněním jednat o zahraničních půjčkách, a nikoliv jako diplomat. To USA odmítly vzhledem k tomu, že byl Pergler původně americkým občanem. Pergler původně uvažoval, že by mohl být vyslancem USA v ČSR. K tomu Dr. Jaroslav Smetánka, smluvní úředník s titulem konzula: „Narazil však na to, že USA nepověří funkci vyslance v některé cizí zemi bývalého příslušníka oné země, a nepřijmou za vyslance osobu, jež byla občanem USA a občanství odhodila.“⁷ Právě otázku Perglerova občanství řešil později i československý Nejvyšší soud, jak bude později vysvětleno.

Z počátku byl úřad komisaře Perglera především jediným komunikačním kanálem československých krajanů do ČSR; toto změnila až poštovní konvence z 1. listopadu 1919. Od počátku zahraniční úřad řešil také remitence, tedy peníze vydělané v USA lidmi, kteří sem přišli za prací a posílali je domů. K této agendě se také váže první skandál československé diplomacie, to když byly generálnímu konzulu v New Yorku Františku Kopeckému odebrány *exequatury*,⁸ když, i přes několik upozornění State Departmentu, při této činnosti opakovaně porušoval bankovní zákony USA. Nejzásadnějším úkolem zastupitelského úřadu byla ale v jeho počátcích repatriace

7 M. Polišínská, *Diplomatické vztahy Československa a USA. 1918–1968*, I.díl, I. svazek, s. 249.

⁸ souhlas přijímacího státu s výkonem funkce konzula

legionářů z Vladivostoku a s tím související půjčky, jelikož celou akci organizovaly USA společně s Francií a Velkou Británií. Tento úkol měl ovšem na svých bedrech především vojenský atašé plukovník Zdeněk Fierlinger (a později plukovník Vladimír Hurban), který byl kvůli tomu i povolán přímo do Paříže. Když Pergler zjistil, že možnost, že bude diplomatem ve Washingtonu, je nulová, odcestoval v srpnu 1919 do Paříže, kde nabídl své služby Benešovi. Ten ovšem jeho služby, pravděpodobně vzhledem k výrazné osobnosti Perglera, s tím, že by se výrazně ztížila jeho role vedoucího delegace, odmítl a poslal Perglera do Prahy; Pergler si měl vybrat destinaci, kam bude vyslán. Pergler si zvolil Tokio, ale svou roli vyslance nezvládl a byl odvolán. Vrátil se pak po vlastní ose zpět do USA, kde uražen, bojoval proti Benešovi. Kauza Pergler bude zmíněna později.

Po Perglerovi nastoupil 5. prosince 1919 jako chargé d'affaires Jan Garrigue Masaryk. Jeho jmenování mělo spíše symbolickou hodnotu; brzy byl vyslán zkušený diplomat Karel Halla, aby řídil úřad místo nezkušeného Masaryka jako jeho podřízený. I přesto dosáhl Masaryk několika úspěchů. Za jeho působení se například začaly řešit tzv. desekvestrace, tedy uvolňování majetku zkonfiskovaného americkým občanům Rakouska-Uherska, kteří se stali československými občany. Tato agenda byla administrativně náročná a v počátcích čs. diplomacie se jí věnovalo nejvíce úředníků. Jednalo se přibližně o 2500 pohledávek v hodnotě 2,5 milionu dolarů.⁹

Otázku repatriací, tedy návratu legií z Ruska, řešil ZÚ úřad prakticky od počátku. Spojenci se zavázali materiálně zabezpečit převoz 47 735 československých legionářů. V Paříži byly dojednány dvě smlouvy týkající se převozu. Dle jedné měli spojenci Československa zabezpečit převoz, dle druhé se na převozu mělo z poloviny finančně podílet Československo. K tomu telegram vyslance Richarda Tellera Cranea do Washingtonu: „Jelikož Spojenci slíbili, že poskytnou nezbytné materiální prostředky pro zabezpečení československé armády na Sibiři, československá vláda považuje za odůvodněné žádat, aby také pokryli výdaje, ke kterým došlo na čínské železnici, a dále považuje za prakticky nemožné, aby v tuto chvíli vyrovnala účet.“¹⁰

Úvěr spjatý s repatriací se řešil až do roku 1921. Ambasáda ve Washingtonu musela několikrát žádat Department of State, aby upozornil ministerstvo obrany USA, že stažení amerických jednotek ze Sibíře připadá v úvahu až v momentě, kdy budou staženy jednotky spojenců.

9 viz. K. Halla „Uvolnění sekvestrovaného majetku občanů ČSR v USA“.

10 Polišenská, s. 263.

Jan Masaryk také uzavíral první hospodářské smlouvy ve Spojených státech. Uzavřel smlouvu se South Atlantic Export Company¹¹ o nákupu americké bavlny do ČSR. Také jednal o nákupu lokomotiv, železnic, ale neúspěšně vzhledem k nedostatku likvidity, protože výrobce odmítl, vzhledem k nestabilní situaci v Evropě, přijmout dluhopisy. Obecně se ovšem československé diplomacii ve 20. letech nedařilo prohloubit hospodářskou spolupráci s USA, částečně to bylo způsobeno obecným nezájmem USA o Evropu v momentě nástupu izolacionistické republikánské administrativy v roce 1921.

Na počátku 20. let musela diplomacie sledovat a řešit také maďarský revizionismus. 9. července 1920 Masaryk telegrafoval výhradně Benešovi: „Maďaři dle spolehlivých informací vidí v prezidentovi (TGM) hlavní překážku uskutečnění integrity. Upozorněte ministra Švehlu (ministr vnitra) na nebezpečí z této strany. Prosím ani prezidentovi ani členům rodiny nic nesdělit a dle možnosti zostřít stráž. Dnes konference se sekretářem Wilsona Tumulty. Pošlu podrobný plán americké tajné služby k ochraně osoby prezidentovy.“¹²

Diplomaté také sledovali nebezpečí slovenského autonomismu v krajanských komunitách, ale ukázalo se, že nebezpečí je to minimální.

Později byl Masaryk povolán do Prahy, brzo poté byl pak poslán do Londýna, a jelikož budoucí vyslanec Štěpánek měl stále dost práce v ústředí, tak byl 12. října 1920 chargé d'affaires jmenován Karel Halla.

První vyslanec ČSR v USA Bedřich Štěpánek odevzdal pověřovací listiny 5. ledna 1921. Byl jedním z nejvýznamnějších a nejzkušenějších diplomatů v počátcích Československa. Tento syn pražského mlynáře-krupaře Václava Štěpánka a absolvent pařížského École libre des sciences politiques byl významným členem Maffie. Nejdříve, díky svým studentským cestám po Rusku a Balkáně, působil jako konzul a později vicekonzul v Cařihradě. Zde v něm utkvěla myšlenka na nutnost společného boje slovanských národů za samostatnost. Jako politicky podezřelý byl v roce 1915 poslán do Vídně a poté působil v Německu. Díky svému Kaiserpassu cestoval často do Amsterdamu, kde se setkával s Benešem a Masarykem. V roce 1916 byl vyloučen z aktivní služby a v roce 1918 propuštěn. Jaroslav Kvapil o Štěpánkově působení v Maffii: „Nikdo z nás neměl tolik politických i jazykových vědomostí, ale ani tolik houževnatosti, důslednosti až zarputilé a osobní nebojácnosti jako tento třiatřicetiletý elegant, až

¹¹ Pravděpodobně se jedná a o překlep ve zdroji, pravděpodobnější spíše „export“

¹² Polišenská, s. 268.

chorobné paměti. Srostl s námi, vybuďoval celou síť styků se zahraničním a byl – ač z nás nejmladší – v přemnohých věcech naším učitelem.“¹³ Štěpánek pro Maffii, díky svým jazykovým schopnostem a diplomatickému postavení, zajišťoval a dělal výtahy z řady zahraničních časopisů a udržoval tak Maffii, díky jinak nedostupným informacím, v obraze o zahraniční situaci. Byl tajemníkem Maffie a zároveň její spojkou. Štěpánek se významně podílel na svolání tzv. generálního sněmu 6. ledna 1918, na Jiráskově přísaze 13. dubna 1918 a na sjezdu utlačенých národností 16. května 1918 (kterých se poprvé účastnili i Slováci – například Vavro Šrobár). Štěpánek se také proslavil svým útekem z Prahy do Dalmácie, ve které se měl nalodit na ponorku a odjet do Itálie a pak do Paříže, kde se měl připojit k Benešovi a předat mu důležité dokumenty. V Dalmácii, kam dorazil 23. června, na něj ovšem žádná ponorka nečekala, jelikož se Benešovi nepodařilo přesvědčit spojence, aby ji vypravili. Štěpánek se tedy 3. října rozhodl, že se do Itálie dostane rybářskou lodí. To se mu sice i přes bouři povedlo, ale v Itálii byl zatčen jako zvěd a do Prahy se dostal až v listopadu. Tato jeho slavná cesta zapříčinila, že se nepodílel na převratu. Nastoupil ovšem na MZV a vedl ho jako ministerský rada. Jeho práce na ministerstvu byla úspěšná a ceněná (vedl například československou delegaci při jednání o Těšínsku). O to překvapivější a nepochopitelnější je jeho neúspěch ve Washingtonu, který bude zmíněn později.

Za Štěpánka pokračovala desekvestrace, do které energicky a dle podřízených chybně zasahoval a v květnu, bez předchozího projednání s MZV v Praze, snížil na delegaci k 1. květnu 1921 platy. Tyto zásahy mu byly později vyčítány a mohly mít vliv na „záležitost Washingtonskou“, která bude popsána dále. Také byl zahraniční úřad povinen za Štěpánka sledovat a zasahovat proti Karlu Perglerovi, jehož kauza bude popsána také později.

Štěpánek hned po příjezdu svolal 19. prosince 1920 schůzi odborných atašé, která byla plná entusiasmů a kooperace. Uložil odborným atašé „ať poznají zevrubně Washington“ a studují časopisy. Schůze se také účastnil etnograf Karel Chotek, který na Štěpánkův návrh měl pro krajany v Americe pořádat národopisné přednášky. Toto jeho poslání se setkalo s velkým úspěchem a v roce 1921 bylo prodlouženo. Schůze se účastnili všichni odborní atašé, jak kulturní, obchodní a vojenský (kteří byli standartní složkou většiny ambasad ve světě), tak i sociální, zemědělský, a ten který nás bude nejvíce

13 Nechvátal, Záležitost Washingtonská, in: Historie a současnost 1997.

zajímat, technický (tito byli zvláštností československé diplomacie a jejich pozice byly později zrušeny).

Prvním obchodním atašé byl legační rada Alois Z. Štangler, který byl zástupcem ČSR při jednání s USA o dluzích ve Foreign Debt Commission (v roce 1920 byl dluh ČSR složený z Liberty Bond Acts a dluhů u American Relief Administration vyčíslen na 91,8 milionů dolarů).¹⁴

Vojenským atašé byl plukovník Vladimír Hurban; po uzavření repatriační agendy byl post 1. ledna 1921 zrušen.

Kulturním atašé byl Dr. Oldřich Heidrich. Organizoval různé výstavy (například k 250. výročí úmrtí Jana Amose Komenského či neúspěšně organizoval výstavu Slovanské epopoje). Také vyjednával stipendia pro studenty z Československa; vyslanectví se poté o studenty staralo. Taktéž pořádal akce kolem sokolů či skautů.

Sociálním atašé byl legační rada Dr. Antonín Sum. Poskytoval informace vystěhovalcům, také se podílel na charitativní akci prezidenta Herberta Hoovera určené československým dětem, v roce 1921 vyjednal její prodloužení. Dále sledoval, jak se osvědčuje prohibice a v roce 1922 se jako člen výboru pro vystěhovalectví účastnil Národní konference sociální práce v USA. Často instituce navštěvoval společně s kulturním atašé.

Zemědělským atašé byl legační tajemník I. třídy Dr. Tech. Rudolf Kuráž. Jeho práce byla velmi ceněna, a když byl v roce 1926 odvolán, Zemědělská jednota ČSR podala MZV rozklad. V roce 1922 napsal *Zemědělské možnosti ve Spojených státech*.

Technickým atašé byl Ing. Stanislav Špaček.

Jedním z opatření nového vyslance ovšem bylo 1. září 1921 odvolání odborných atašé na konzulátech, kterých v USA bylo zpočátku 7 (konzulátů). Odborní atašé na vyslanectví ve Washingtonu byli odvoláni až za vyslance Chvalkovského v roce 1923, a to konkrétně atašé zemědělský, sociální a technický. Vyslanec to odůvodňoval tím, že je udržování atašé neekonomické a neefektivní. Jejich práci týkající se studování časopisů nepovažoval za zásluhu, jelikož časopisy ochotně všem vyslanectvím zasílala vláda USA. Dále mínil, že odbornost se dá efektivně nahradit vysíláním misí jednotlivých ministerstev za předem určené příležitosti a úkolu. Také argumentoval tím, že zemědělského atašé má pouze Dánsko, ostatní zrušení atašé jsou československou specialitou. Krom toho ve Washingtonu nejsou továrny, zemědělské podniky ani obchod

14 J. Dejmek, Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. Století (1918–1992), s. 302.

a tiskoví, obchodní a finanční přidělenci působí na konzulátu v New Yorku. Bylo mu dáno za pravdu a Sum s Kurážem byli využiti MZV v ústředí. Špaček byl odeslán zpět do Prahy Ministerstvu veřejných prací, to ho ovšem, k nelibosti MZV, poslalo zpět do Washingtonu. „Na MZV bylo a jest známo, že jedním z hlavních představitelů bývalého režimu na vyslanectví ve Washingtoně byl p. vrchní stavební rada ing. St. Špaček, který byl proto dnem 1. 1. 1923 ministerstvem zahraničních věcí předán ministerstvu veřejných prací. Krátce před nastoupením vyslance Dr. Chvalkovského byl pan ing. St. Špaček ministerstvem veřejných prací přidělen opětovně k vyslanectví ve Washingtoně, čímž nejen že nebyla zjednána MZV zamýšlená náprava, nýbrž naopak poměry na vyslanectví zhoršeny potud, že p. ing. St. Špaček necítil se k vyslanectví vázaným, považoval svoje postavení na vyslanectví za neodvislé a mohl ustavičně poukazovat na to, že jeho poměr k vyslanectví dohodou mezi ministerstvem zahraničí a ministerstvem veřejných prací stanoven nebyl.... vyslanectví hledělo v každém směru vycházeti ing. Špačkovi vstříc, bohužel příliš samostatné vystupování jeho vedlo ke konci ledna t.r. (1923) k tomu, že bylo třeba v rámci služebního pořádku a disciplíny předložiti MZV návrh, aby byl z Washingtonu odvolán.“¹⁵

15 Polišenská, s. 299–300.

4. „Záležitost Washingtonská“

V této kapitole stručně načrtnu aféru prvního československého vyslance v USA, která vedla až k jeho odvolání, a ve které hrál Ing. Stanislav Špaček zřejmě důležitou úlohu, která mu znemožnila dále na vyslanectví působit a vedla k jeho odvolání za vyslance Chvalkovského.

„Záležitost Washingtonská“ je označení spisu z vyšetřování vyslance Štěpánka a chodu legace pod jeho vedením. Tento spis se nachází v archivu MZV, ale vzhledem k tomu, že archiv MZV byl v době vypracování této práce uzavřen, vycházel jsem ze dvou publikovaných odborných prací, které se touto aférou zabývají a obě vychází ze zdrojů MZV. A to z doplňující kapitoly o tomto případu v knize Milady Polišíenské „Diplomatické vztahy Československa a USA 1918–1968 (I. Díl, I. Svazek)“ a z článku Martina Nechvátala „Záležitost Washingtonská“.

Případ začal na začátku roku 1921 a skončil na přelomu let 1922/1923, kdy Štěpánek odeslal 13. února 1923 rezignační dopis a během následujícího měsíce o všem informoval State Department a vyslanectví řádně předal. Na počátku stál hromadný úprk několika desítek zaměstnanců vyslanectví. První, kdo žádal o odvolání ze zahraničního úřadu ve Washingtonu, byl legační tajemník Otto Křížek. U něj je zajímavý rychlý sled událostí. Na legaci nastoupil koncem roku 1920, počátkem roku 1921 požádal o odvolání a 15. března 1921 už byl v Praze. Následovala žádost legačního rady Karla Hally, který napsal nejdříve dopis přímo Edvardu Benešovi a poté podal žádost i MZV. V březnu 1921 se vrátil do ústředí (rotačně, skončila mu mise, nepodal žádost o odvolání) vojenský atašé plk. Hurban a odevzdal Benešovi dopis s 20 body o situaci na vyslanectví. Následoval atašé Bedřich Kalda, který podal žádost o odvolání 5. dubna 1921 (jednu dal vyslanci, kopii poslal do Prahy Ottu Křížkovi soukromým dopisem, aby informoval MZV). Posledním, kdo podal žádost o odvolání, byl atašé Karel Hudec a to 5. července 1921 a už 28. července 1921 byla jeho žádost kladně vyřízena. Dále odešli, krom jiných, Dr. Vladimír Matějka, Bohumil Klír, František Mička, Josef Mach či konzul v New Yorku Dr. Smetana. Dále se uvádí, že odešlo minimálně pět smluvních úředníků.

Přístup MZV k množství odchodů byl od začátku zvláštní. Žádostem o odvolání, které docházely po komunikačním kanálu Ottu Křížka, vyhovovalo téměř okamžitě, bez konzultace s vyslancem a bez toho, aby nu za odvolané pracovníky nabídlo náhradu. Kolegium MZV 3. dubna 1921 navrhovalo, na základě dopisů Hally a plk. Hurbana a

hlášení Otty Křížka, povolat na chvíli vyslance Štěpánka do Prahy a případ vyšetřit. Beneš ovšem nesouhlasil. Prohlásil, že závěry komise týkající se povolání vyslance do Prahy by byly příliš nákladné. Pravděpodobně je na základě dvou dopisů a hlášení „neudávajícího žádných dokladů o pravdivosti“ považoval za zbytečné. Zde postupoval správně, ale další pokyn, který dal odborovému radovi dr. Bačkovskému, a to sice, aby „s ohledem na vysoké postavení vyslancovo i na závažnost celé věci považoval za nutné opatřovat informace důvěryhodným a příležitostným způsobem“,¹⁶ se stal později jedním z ohnisek sporu mezi MZV a vyslancem, protože toto opatřování informací bez vyslancova vědomí trvalo více než rok. MZV v pozdější fázi svou chybu uznalo, i když alibisticky prohlásilo, že k tomu nemělo zákonný důvod.

Bačkovský dostával korespondenci týkající se případu i různé anonymy zaměstnanců legace a vše si opisoval a ukládal do trezoru. Na začátku května, přesněji 9. května 1921 Beneš rozhodl, aby nadále pokračovalo předběžné šetření. A oficiální šetření bylo zahájeno až poté, co atašé Hudec požadoval v květnu 1922, ať je mu dána satisfakce proti nařčení vyslance Štěpánka, či ať je mu povoleno podat na něj žalobu.¹⁷ Mezitím ovšem ze stížností, které během roku z Washingtonu přišly, sestavilo MZV dotazník, který navrátilcům dalo zodpovědět. Ovšem je jasné, že takto vypracovaný a zodpovězený dotazník byl neobjektivní. Na dotaznících spolupracoval také Dr. Halfar a o celém „předběžném šetření“ byl informován disciplinární referent ministerstva.

Štěpánek se poté rozhodl, kvůli nevýhodné smlouvě s American-Czechoslovak Corporation urychleně 12. června 1922 navštívit Prahu. Setkal se s Girsou a ve dnech 17. a 19. června proběhlo první protokolární šetření u Dr. Halfara. O jeho průběhu se toho moc neví, ale Halfar mu ukázal hlášení Otty Křížka. Poté, když Štěpánek žádal o kopii, Beneš rozhodl „ať mu dají veškerý materiál proti němu jsoucí“¹⁸.

Poté Beneš 28. srpna určil, že šetření povede odborový rada Dr. Šebesta a Halfar měl dále protokolovat vyslance. Až nyní Beneš rozhodl o vyřazení rodinných, anonymních a jinak nevhodných textů z vyšetřovacího spisu, ale to už měl všechn tento materiál Štěpánek k dispozici. Na základě takto upravené spisové složky bylo sestaveno 30 otázek pro vyslance, které měly urychlit jeho výslech. Štěpánek je měl za podjaté a neobjektivní, ale po určitém zdráhání souhlasil, že na ně do 14 dnů odpoví. Měsíc poté,

¹⁶ Polišínská, s. 407.

¹⁷ Tamtéž s. 409.

¹⁸ Tamtéž s. 411.

na začátku listopadu, odevzdal MZV odpovědi pouze na 5 otázek. K tomu psal Dr. Šebesta Benešovi: „Pan vyslanec... zabývá se systematicky a velmi podrobně jednotlivými stížnostmi úřednictva chronologicky dle dodanému mu dříve materiálu. Až dosud dospěl pan vyslanec k záležitosti ing. Špačka a je velmi charakteristické, že ačkoliv ministerstvo v dotazníku jemu předloženém vyloučilo, tj. nepřihlíželo k materiálu tzv. anonymnímu... přece jen zabývá se téměř výhradně tímto ‚anonymním‘ materiálem. Přitom jen jakoby mimochodem odpovídá na věcné otázky ministerstvem předložené, a sice až dosud pouze na ty, které lehce může vyvrátiti. Věci závažného rázu, jako otevírání soukromé pošty, prozrazení úředního tajemství, poměr k úřednictvu atd., dosud pan vyslanec pomíjí.“¹⁹

Na podzim 1922 došlo k protokolárním výslechům jak bývalých zaměstnanců ZÚ, kteří podali na Štěpánka stížnosti tak i zaměstnanců pražského ústředí. Poté Dr. Šebesta odevzdal svou závěrečnou zprávu a návrh na řešení (23. a 29. prosince 1922). Štěpánek už věděl, že jeho post vyslance ve Washingtonu je neudržitelný, ale chtěl se ještě vyjádřit o situaci na vyslanectví ze svého pohledu a očistit se a ukázat, že byl dobrý vyslanec obklopený špatnými lidmi. A tak 10. ledna 1923 odevzdal téměř 100 stránkový elaborát „Jak došlo k nynějšímu projednávání věcí čs. vyslanectví ve Washingtoně“. Na každou výtku reagoval dlouze, text byl plný ostrých slov a invektiv na adresu lidí, kteří ho pošpinili. Text to byl dlouhý a nepřehledný, ale Štěpánek psal, že „se musí vyjádřit k celému materiálu, protože z něj vše vychází.“

Navíc měl pocit, že případ má obecnější platnost, a že nejde jen o něj: „Jde ale o eminentní záležitost státu a zahraniční služby, jde o potření zrádných tendencí individuí, která nejen co nejhruběji porušovala povinnosti úřední, nejen že se chovala jak neobvyklo i mezi spodinou v lidské společnosti, nýbrž neváhala používat zbaběle a zákeřně...choroboplošné bacily v MZV i v zahraniční službě.“²⁰

Vyslanec Štěpánek poté 23. února 1923 poslal Benešovi rezignační dopis a během následujícího měsíce ve Washingtonu formálně předal legaci.

Nyní, co bylo vyslanci dáváno za vinu. Dr. Šebesta, který vedl vyšetřování, vypracoval tři zprávy o šetření. První se týkala průběhu vyšetřování, druhá se týkala výhradně chyb vyslance a třetí byla souhrnná a navrhovala potrestání nejen vyslance, ale i jiných aktérů případu. Využiji shrnutí druhé zprávy a pokusím se ho rozvést.

¹⁹ Tamtéž s. 413.

²⁰ Tamtéž s. 433.

Štěpánek dle názoru MZV jednal špatně při řešení desekvestrací, kdy svévolně odvolával od agendy personál a přiřazoval ho jinam, i když úředníci zabývající se danou agendou po něm žádali, aby jim naopak přidělil více pomocných sil. Toto vedlo společně s tím, že agendu chtěl řešit způsobem, který byl dle názoru podřízených protiprávní, k úplnému zastavení desekvestrací na 3 měsíce, což vedlo k finančním ztrátám. Dále neřešil problémy s remitencemi. Štěpánek říkal, že 14. října 1920 remitence zakázal, ale že ještě v prosinci generální konzul v New Yorku remitence prováděl. K tomu ovšem neměl oprávnění a po několikerém upozornění, že porušuje zákon města New York, mu byl odebrán exequatur. Kopecký byl respektovaný Čechoameričan, byl u podpisu Pittsburské dohody a tvrdil, že po 14. říjnu už remitence neprováděl a za vším viděl osobní nevraživost slečny Štěpánkové, která se ho zeptala, jak probíhaly údajné defraudace mezi krajany v Americe. Kopecký odpověděl, že to není pravda. „To byl začátek nemilosti mé osoby.“ Vyšetřování Štěpánkovi dávalo za vinu, že s konzulátem nekomunikoval a nenavštívil ho, ani když byl prokazatelně v New Yorku. Také pověřil vedením konzulátu po Kopeckém atašé Urbana, dle zaměstnanců konzulátu „pianistu bez vzdělání“. Až později jmenoval vedoucím vicekonzula Dr. Toušku. Odnětí exequatur byl skandál a MZV mu ho připočetlo k tíži.

Bod B ve zprávě Dr. Šebesty se týkal zanedbání povinností, když v květnu 1922 spěšně odjížděl do Prahy. Původně mu bylo vytýkáno kromě toho, že opustil bez oznámení legaci i to, že pověřil vedením vyslanectví atašé Štanglera. Jeho pověření si obhájil, tím, že chargé d'affaires už na vyslanectví nebyl, neboť 31. prosince odjel už do Prahy²¹ a Štangler byl služebně nejstarší, ale opuštění legace bez oznámení už neobhájil, tvrzením, že návštěva ústředí byla naléhavá, a bylo mu to připočteno k tíži. Dále se mu v tomto bodě vytýkalo snížení platů na legaci, a to dokonce dvakrát, bez notifikace MZV. První snížení platů proběhlo 1. ledna 1921, aby snížil neúnosné náklady na legaci a druhé snížení se týkalo atašé, kdy se s nimi domluvil, že ekonomická situace v USA je lepší a nepotřebují už tolik peněz.²² Samozřejmě, že toto výrazně přispělo k odchodům z legace a nenávisti ze strany podřízených. K té přispělo také to, že sám si plat zvýšil, prý pouze aby mohl vhodně reprezentovat, ne pro osobní prospěch. Štěpánek se hájil, že od finančního referenta MZV dr. Ráže před odjezdem do Washingtonu dostal ústní souhlas s redukcí, ale vzhledem k tomu, že neexistoval záznam tak si to MZV těžko mohlo ověřit.

²¹ Tamtéž s. 432.

²² Argumentace o druhém snížení je argumentace Štěpánka z jeho elaborátu.

Také mu bylo vyčítáno pozdní dodání rozpočtu. Tuto svévolnost a narušení úředních postupů vidělo negativně. Také se mu v této části zprávy vytykala nekomunikace s ministerstvem a nezasílání politických zpráv. Zasílání zpráv doložil jejich originály, došlo pouze k tomu, že na MZV nedocházely politické sekci, přesto o některých důležitých událostech nereferoval (např. o Slovanské konferenci konané na legaci či o útocích proti legaci a vyslanci z řad čechoamerického tisku).

Bod C se týkal jeho neslušného chování k podřízeným. Některé popisované jevy jsou skutečně nepochopitelné a šikanozní, ale u některých zaměstnanců doložil nevhodné chování a neschopnost.

Bod D se týkal otvírání soukromé pošty sl. Štěpánkovou. Zde se bránil tvrzením, že v USA je zvykem i pracovní poštu posílat personálně a vysvětloval MZV, že výraz „Dear“ se používá i v pracovním psaní. Leč neúspěšně, protože nedokázal především vysvětlit, proč vůbec slečna Štěpánková dopisy otvírala.

Bod E se týkal vážného obvinění, že přehlížel legačních úředníků a spolupracoval převážně s odbornými atašé. Zde se bránil jejich nekompetentností či tím, že nepovažoval za důležité některé věci legačním úředníkům sdělovat. Zvláště se tato otázka týkala Ing. Špačka. Výtkám proti němu se budu věnovat v závěru kapitoly.

Bod F se týkal neoprávněného požadavku na atašé Hudce, aby pro vyslance tajně zpracoval zprávu o poměrech na legaci.

Bod G se týkal celkové činnosti slečny Štěpánkové na vyslanectví. Dr. Sum, který nepodal žádost o odvolání (skončila mu mise a jako jeden z mála popsal situaci na vyslanectví věcně, k tomu poznamenal toto: „Cítili jsme, že do úředního chodu zasahuje slečna Štěpánková. Na její radu někdy měnil rozhodnutí... Pro vzájemnou nedůvěru úřednictva mezi sebou, jež byla vyvolána nedůvěrou Dr. Štěpánka vůči personálu, bylo ovzduší na legaci velmi tísnivé... Kdyby byl Štěpánek úřadoval na legaci sám bez sestry, byly by bývaly poměry daleko radostnější a práce úspěšnější.“²³

Vyslancova sestra se účastnila porad, vstupovala do nich, otvírala poštu a v podstatě byla, dle mínění zaměstnanců, členem triumvirátu řídícího celé vyslanectví Štěpánek, Štěpánková, Špaček. Štěpánek tyto tvrzení označil za pobuřující nepravdu.²⁴

²³ Tamtéž s. 419–420.

²⁴ Tamtéž s. 431.

Jak jsem již zmínil, Štěpánek se rozhodl napsat vlastní elaborát o situaci na vyslanectví, protože postup vyslanectví považoval za neobjektivní. V tomto téměř stostránkovém textu hájil jak sebe, tak Ing. Stanislava Špačka. Nejdříve píše o plk. Hurbanovi. Píše zde, co mu psal Jan Masaryk 10. prosince 1919: „Nestane-li se něco velmi brzy, bude z toho ošklivá historie. Je chudák ve velmi špatném stavu-kokain- a bojím se, že za krátko bude hotov.“ Štěpánek měl i výpovědi newyorského konzula Dr. Prusíka o Hurbanově velmi podrážděném chování. Aby dokázal neschopnost Heidricha, předložil dopis ze 7. prosince 1920, kde se Heidrich omlouvá, že nepřijde na *dinner*, kterou Štěpánek dával delegaci lékařů, protože nemá vhodný oblek a kde píše, že si myslí, že se nehodí pro zahraniční službu, a bude-li třeba, zaplatí si cestu domů a „nechá toho“.²⁵ V elaborátu vypočítává své společenské akce a kontakty a brání se tak tvrzení, že byl společensky neaktivní a neobratný. Jeho podřízení si stěžovali, že ho museli urgovat o nástupní řeč. Štěpánek dokazoval, že řeč už psal na lodi cestou do USA a poslal ho čtyři dny po požadavku State departmentu a to 18. prosince 1920. Pouze o tom nemluvil se svými podřízenými. 5. ledna 1921 měl audienci u prezidenta Wilsona, kterou popisoval takto:

„... našel jsem Prezidenta ve stavu takovém, že po celý den 5. ledna jsem byl přímo otřesen touto tragédií; při audienci seděl ve velkém křesle zabalen v pléd, Norman Davis, který mě uváděl, omlouval předem, že nebude moci vstáti a vzhledem k jeho stavu proslovu nebude, prezident Wilson byl přímo zhroucen, stěží pohyboval rty. Místo proslovu omezil jsem se na čtyři až pět díků za jeho činnost ve prospěch republiky.“²⁶

Špačka v elaborátu označil za odborníka a takto se vyjádřil k obviněním atašé Hudce: „Je neslýchané, aby se třiaadvacetiletý mladík takto vyjadřoval o autorovi publikovaných studií, který je citován a přednáší i mezinárodně a který stál za myšlenkou Masarykovy akademie práce... Řídit auto se v Americe naučili i jiní, i on či Hurban, a to je věc, která se rozumí v Americe sama sebou.“²⁷

Špačkovi se dále vytýkalo, že někdy v době vyslancovy nepřítomnosti řídil legaci, že jako jeden z mála měl přístup k šifře, a povolanější k ní přístup neměli a dokonce, že neuměl prý dobře anglicky, což ale v porovnání s oceněními, jež v Americe získal, zní směšně.

²⁵ Tamtéž s. 433.

²⁶ Tamtéž s. 434.

²⁷ Tamtéž s. 435.

Štěpánek byl pobouřen, že MZV takto jednalo na základě dvou dopisů od osob, jež na legaci působily pod Štěpánkem krátce, a kritizoval, že „důvěrnost informací byla uplatňována jen proti němu“.²⁸

Takto tedy vypadalo vyšetřování „záležitosti Washingtonské“. V závěrečné zprávě bylo dáno Štěpánkovi v některých věcech za pravdu (například bylo uznáno, že MZV z počátku postupovalo chybně), z toho Šebesta obvinil odborového radu Dr. Bačkovského a vytýkal Dr. Halfarovi jednostranné vyšetřování. Také navrhl propuštění smluvních úředníků Mička a Klíra. Také dával za vinu ústředí průtahy při odebrání diplomatického pasu kancelistovi Špačkovi, na které Štěpánek několikrát upozorňoval a tak v jeho případě, kdy byl nakonec zatčen za podvody, došlo k několikátýdennímu zdržení. Celkově je tento případ kaňkou na reputaci mladého Československa v Americe a Špaček si z této aféry odnesl stigma člena triumvirátu, jež zapříčinil rozvrat delegace a byl později za Chvalkovského ze své pozice odvolán.

²⁸ Tamtéž s. 435.

5. Vysílání československých inženýrů

„Naši mladí pracovníci chápou velmi dobře, co by pro ně a pro náš budoucí hospodářský rozvoj znamenala praxe americká a proto jsem byl stále zaplavován dopisy o pomoc a podporu jejich ušlechtilých snah.

Seznal jsem, že zejména praxe ve Fordových závodech by nesmírně prospěla našim lidem a proto jsem se pokusil umístiti několik našich pracovníků v Detroitu. Mé snahy našly pochopení a podpory u generálních ředitelů a jiných úředníků Fordových závodů, takže bylo v roce 1925 do praxe ve Fordových závodech přijato 12 našich inženýrů a umožněno jim postupně pracovat ve všech odděleních a seznati prakticky jak výrobu, tak i organizaci těchto světových podniků.“²⁹

Takto prezentuje celý podnik vysílání inženýrů do USA jeho stavební kámen, hlavní činitel a organizátor Stanislav Špaček v knize *Život a práce u Forda – zápisky československých inženýrů z Ameriky*, kterou editoval a velmi úspěšně tak celou akci v československých technicko-hospodářských kruzích zpropagoval. Jak je vidno z dopisů ve fondu M. A. P. byl o vysílání československých inženýrů do USA velký zájem i mezi nejvýznamnějšími podniky v zemi, jak jest patrné z dopisu bratří Baťových z 8. prosince 1926, kdy po M. A. P. žádají seznam techniků, kteří do Fordových závodů budou zasláni příště. A to ještě dříve, než se vrátil první „turnus“.

Stanislav Špaček si dopisoval už od roku 1922 s význačnými inženýrskými organizacemi – například s The American Society of Mechanical Engineers, New York či s National Research Council, Washington, a to ještě když byl ve funkci technického atašé na vyslanectví ve Washingtonu. V roce 1924 si začal psát s Ford Motor Company o umístění inženýrů na praxi. Do prvního výjezdu 12 inženýrů k Fordovi v roce 1925 byl Špaček k dispozici k akademickým návštěvám z Čech, které vyhledaly jeho pomoc a doprovod jakožto neoficiálního poradce; odkazoval je na místa, kde by mohly nalézt požadované věci, psal jim doporučení či je doprovázel na místa, kam by se bez jeho postavení těžko dostaly a všemožně jim byl k dispozici i například v otázce ubytování. Ale organizované a mezi inženýry známé zajišťování praxe v USA začalo až vysláním 12 inženýrů do Fordovy továrny.

²⁹ ŠPAČEK, Stanislav. *Život a práce u Forda: zápisky československých inženýrů z Ameriky*. V Praze: Jednota přátel Masarykovy akademie práce, 1928, s.11–13.

Špaček k zajišťování praxe využíval svých rozsáhlých kontaktů (některé už autor práce zmínil v jeho životopise) jak mezi organizacemi (pomoc nabízela například i YMCA) a továrníky americkými, tak i mezi inženýry československého původu, kteří v USA byli úspěšní (Josef John Stanley Hlobil či John H. Hruška z Jednoty Československých inženýrů v americe)³⁰. Dopisy inženýra Hlobila jsou zpracovány v této práci. Na zajišťování praxí se podílel i například American Engineering Council, který M. A. P. zaslal i seznam podmínek – například, že dohled nad výběrem má mít M. A. P. a Spolek Architektů a Inženýrů Československých.³¹

Žadatel zaslal M. A. P. vyplněný formulář, který obsahoval životopis, praxi, vystudovaný obor, a dále obor, který chce studovat v USA, také termín, ve kterém chce žadatel odjet a na jak dlouhou dobu. Maximální délka pobytu byla dána vízem – maximálně mohl inženýr pobýt v USA 3 roky. Na vyřizování víz se významně podílela M. A. P., protože vyjednala s americkou vládou kvótu pro americké inženýry na imigračním úřadě a na Civil Service Commission. Někteří inženýři sice byli dostatečně samostatní a finančně zajištěni, takže si hodlali v Americe sami najít práci, ale vzhledem k tomu, že vyřizování víz přes americkou ambasádu v Praze trvalo i několik let, byla pomoc M. A. P. nezastupitelná. Někteří inženýři dostali od M. A. P. vízum i bezplatně. Součástí žádosti byl i motivační dopis. Je zajímavé, že inženýři často zmiňovali užitečnost jejich vyslání pro republiku. Motiv „representace republiky“ se poté objevuje v dopisech i dalších dokumentech.

Otázka financí byla stěžejní. Žadatelé museli mít od M. A. P. potvrzení o finančním zajištění a dostatečnou finanční rezervu, protože jak Špačka upozornil asistent generálního manažera GM W. V. Winslow v dopise z 2. listopadu 1927³², budou zařazeni na místa továrních dělníků a mohou být kdykoliv propuštěni. Většina inženýrů v Americe vystřídala několik povolání. Ve dvacátých letech inženýři většinou měnili práci s úmyslem získat co nejširší praxi, vyšší plat či byli nespokojeni se svým postavením ve

³⁰ Myšlena je zřejmě Chicagská odbočka.

³¹ Jedná se pravděpodobně o chybu v prameni a velmi pravděpodobně je míněn Spolek Československých Inženýrů a Architektů (SIA). Jednalo se o významnou organizaci sdružující stavební inženýry a obory příbuzné, které předcházely Spoleku inženýrů a architektů v Království Českém, založený v roce 1865. V současnosti se k této tradici hlásí Český svaz stavebních inženýrů (ČSSI). Vycházím z pramene, který jest v MÚ AAV sig. II. 9), inv. č. 545 evidenční j. karton 98-101; dopisu z 6. srpna 1926 mezi S. Špačkem a AEC.

³² Uložení archiválie je stejné, dopis je jiný s datem 2. listopadu 1927.

firmě, kdy většina začínala na dělnických pozicích, a některým se nepodařilo dosáhnout předpokládaného kariérního vzestupu. Ke konci dvacátých a na počátku let třicátých pak inženýři měnili zaměstnavatele spíše z důvodu velkého propouštění během krize. Vysílání československých inženýrů nakonec bylo, vzhledem ke krizi, v roce 1931 zastaveno. První skupina 12 inženýrů se po zkušenostech v USA rozhodla podpořit své následovníky: „Poznali zajisté, jaký význam má americká praxe pro nás a proto se usnesli již v Detroitu pravidelně ze své vydělané mzdy střídati, a tak položili při Masarykově Akademii Práce r. 1926 darem 150 dolarů první základ pro CESTOVNÍ FOND ING. DRA. H.C. JOSEFA HAVRÁNKY PRO TECHNIKY“³³

Ing. Josef Havránek³⁴ přispěl do základu fondu 5000 Kč, Stanislav Špaček 1000 Kč,³⁵ fond poté podporovali jednotlivci, továrny i instituce.

V případě propuštění se inženýři mohli obrátit na Stanislava Špačka, M. A. P. či na některou inženýrskou jednotu či asociaci v Americe, nicméně pomoc měla své limity, jak ukazuje úryvek dopisu, ve kterém žádal o výpomoc neúspěšný československý žadatel: „Jak jsem zjistil, naši páni inženýři dívají se na akci M. A. P. falešně, čekajíce, že se M. A. P. vždy musí starati o vše, což jest nesprávné. M. A. P. doporučuje pro začátek a na nich jest potom, aby se starali sami a každý se snažil, aby se zde uplatnil co nejlépe sám; M. A. P. doporučuje pro začátek a na nich jest potom, aby se starali sami a každý se snažil, aby se zde uplatnil co nejlépe sám; M. A. P. i při projednání případu nezaručuje pevné místo – to nemůže zde v Americe zaručiti nikdo, proto ona garancie 500 dolarů; aby zde v případě nezaměstnání, mohli nějaký čas vydržet a kdyby nic nebylo; aby měli na cestu zpět. To prosím, aby se všem pánům vysvětlilo, jelikož by mohlo dojít k nedorozumění. Platí americké **to give opportunity**³⁶ a kdo to nepochopí, ten se do Ameriky nehodí. Zde se poskytuje počáteční pomoc a dále musí ukázat každý sám, jak dovede jít ku předu.“³⁷ psal Stanislav Špaček.

³³ Z dopisu M. A. P. z dubna 1927–v MÚ AAV fond MAP, sig. II. 9), inv. č. 545 evidenční j. karton 98–101.

³⁴ Ing. Dr. h. C. Josef Havránek (1873–1930) v této době vrchní technický ředitel Škodových závodů, devět dní před smrtí v listopadu 1930 jmenován náměstkem generálního ředitele Škodových závodů.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ „dát příležitost“

³⁷ Dopis Ing. Čechury ze 14. ledna 1928 – MÚ AAV fond Stanislava Špačka, sig. II. b) 1.B, inv. č. 647.

Nutností také byla úspěšná zkouška z angličtiny, která se skládala u English College v Praze. Z dokumentů vyplývá, že velké množství inženýrů mělo velmi optimistické představy o své angličtině. Výsledek zkoušky „nedostatečně“ nebyl výjimkou. M. A. P. poté předkládala doporučení doklad o finančním zajištění a doklad o úspěšném složení jazykové zkoušky organizacím, které se podílely na zajišťování prací inženýrů v USA. Pokud inženýr chtěl využít pomoci M. A. P., musel tyto doklady dodat, protože M. A. P. ručila za schopnosti a charakter inženýrů. Součástí žádosti inženýrů bylo i například doporučení zaměstnavatele.

Ve fondu M.A.P. se nachází také dopis z prosince 1928, psaný prezidentem M. A. P. Emilem Zimmerem s označením „přísně důvěrné“ adresovaný neznámému pánovi.³⁸ V něm referuje o dopise jednoho z inženýrů, který s M. A. P. čile komunikoval, a kde dotyčný inženýr shrnoval tři podstatné body. Za prvé mnozí inženýři přijímají práci v oborech, pro které nemají klasifikaci ani praxi. Je pak otázkou, jestli jim praxe v daném místě k něčemu bude a zda nevyvolají nedůvěru v americkou praxi v Československu. Za druhé některé americké závody přidělují inženýrům nádenickou práci. Nemusí to být problém vedení závodu, ale mistrů, kteří naše inženýry přehlíží. A za třetí: „Vysílaným lidem mělo by se dodatí více vystoupení, zde si na to hodně potrpí a skromnost, třeba sebelépe míněná, škodí. Naši lidé si myslí, že je to vlastně od firmy veliká milost, že je vůbec přijali, ale není to pravda, neboť firmy na nich vydělávají, neboť je špatně platí a jinak by je pro stejnou práci vzali stejně a lépe platili atd.“³⁹

Zimmler poznamenává, že je dlužno tyto body vyšetřiti, ale bod tři brát s rezervou, protože sice je nutno vystupovat sebevědomě, ale zároveň s respektem, protože zajištění práce a celé akce stálo námahu. V jiných dopisech se ovšem jeví, že ne vždy měli českoslovenští inženýři nízký plat. V některých píší o svých povýšeních a o tom, že dostávají standartní plat a bonusy. Zimmler si v další části dopisu stěžuje na nedostatečnou komunikaci s inženýry. I když po nich M. A. P. chtěla pravidelnou korespondenci, někteří mají ve fondu pouze 1 – 2 dopisy za celý pobyt v USA. Často pouze oznámili, že dobře došli. Ve fondu se nachází několik dopisů, ve kterých Zimmler urguje ty, kteří píší pravidelně, aby upozornili ostatní inženýry, se kterými byli v kontaktu, že mají také psát. M. A. P. se v případě, že dotyčný nepsal, někdy spojilo

³⁸ MÚ AAV fond MAP, sig. II. 9), inv. č. 545 evidenční j. karton 98–101.

³⁹ Tamtéž.

s jeho rodinou a zjistilo, že s ní udržuje inženýr čilou komunikaci. Ne vždy ovšem za špatnou komunikaci mohli samotní inženýři. V některých případech nechtěl samotný zaměstnavatel, aby inženýři psali domů či jednotliví inženýři měli pocit, že by tím byli nelojální k zaměstnavateli. V některých případech Stanislav Špaček říkal, že by psaní domů mohlo postavení inženýrů či jejich pracovní možnosti ztížit. Ing. Hlobil při sjednávání praxe pro Dr. Ing. Friedricha varuje, aby do životopisu nepsal, že pracuje pro Vojenský výzkumný ústav. Mohl by být totiž podezřelý ze špionáže.

6. Korespondence s vybranými inženýry

Jádrem této bakalářské práce je zpracování korespondence několika československých inženýrů se Stanislavem Špačkem. Dopisy vykreslují zkušenosti těchto inženýrů s pobytem v USA převážně z 20. a 30. let 20. století.

6. 1. Emanuel Šlechta

Emanuel Šlechta je jedním z mála veřejně známých inženýrů zpracovávaných v této práci. Tento strojní inženýr, publicista a politik se narodil v roce 1895 v Kutné Hoře. V roce 1935 se stal docentem a o deset let později profesorem ČVUT. Významné publikace, které vydal, se zabývaly tématy organizace, standardizace výroby, industrializace ve Spojených státech a přerušovanou výrobou. Všemi těmito tématy, jak bude ukázáno, se zabýval už během své studijní cesty v USA, kterou podnikl pravděpodobně v letech 1923–1926.⁴⁰ Od roku 1938 až do své smrti byl politicky aktivní. Byl členem národní socialistické strany. Byl členem výboru národního souručenství. Po celou dobu války byl vězněm v koncentračním táboře Buchenwald. Po válce se podílel na konstituování Československé strany socialistické. Po únoru 1948 zastával postupně funkci ministra techniky, poté stavebnictví a později ministra-předsedy Státního výboru pro výstavbu. V roce 1960 spáchal spolu s manželkou z politických důvodů sebevraždu. Ve fondu Stanislava Špačka dochovaná a zde zpracovaná korespondence se Stanislavem Špačkem pochází z let 1924–1926.

Emanuel Šlechta při příjezdu přenechal pravděpodobně domluvenou práci u Great Lakes Engineering Co. v Detroitu kolegovi Kružíkovi a sám se vydal do Hamiltonu v Ohio, kde si vyjednal pozici ve firmě The Niles Tools Works. Odešel z Detroitu z důvodu nízkého platu 30 dolarů týdně, jak sám píše: „Snad se Vám pane rado, bude

⁴⁰ Dle *Českého biografického slovníku 20. století* vycestoval do USA už v roce 1923. První dopis ve fondu pochází z února 1924 a z jeho obsahu se jeví, že ve Spojených státech už Šlechta pobývá delší dobu, navíc se nezmiňuje o šťastném příjezdu, jak bylo u většiny inženýrů zvykem. Takže se buď nejedná o první dopis, ale o první dochovaný, či psal až po delší době. Takže můžeme předpokládat, že v USA byl už v roce 1923.

zdáti podivné, že zdůrazňuji finanční stránku, ale činím to proto, že v nejbližších měsících otec půjde do penze a cítím se morálně zavázán pomoci přispěti k jeho penzi, která jistě nebude větší 500 Kč – a to je pro dvě osoby i na tak malém městě K. Hora málo. Pro mne samého nemají peníze větší ceny než tu, že jsou prostředkem života a že lze za ně získati knihy.⁴¹ Je vidět, že motivaci měli inženýři různou. Později ke konci roku 1925 změnil práci naposledy a začal pracovat ve Western Sugar Company v Denveru v Coloradu.

V The Niles Tools Works Šlechta vůbec nebyl spokojen, dokonce nazývá kolegy v práci neschopnými a píše, že společně s kolegy inženýry Mužíkem a Černým, je z americké praxe zklamán.⁴² Stěžuje si, že v kanceláři je jedním ze 2 inženýrů z jednadvaceti lidí a stejně si o něm jako o všech Evropanech myslí, že je „dumb bellie“⁴³ Šlechta jim ovšem přesto jako dumb bellie radí, že pokud chtějí uspět v Evropě nemohou pro tento trh vyrábět stroje o výkonu 50 koňských sil, ale že Evropan si radši koupí stroj s 35 koňskými silami, protože víc nepotřebuje a připadá mu to jako vyhazování peněz. Vrcholem jeho zklamání – a co pravděpodobně vedlo k jeho rozhodnutí definitivně, po více jak 18 měsících na pozici mechanika, firmu The Niles Tools opustit, bylo zjištění, jak vlastně probíhá ono slavné technické řízení práce. Jeho zaměstnavatel si najmul firmu z New Yorku a ta provedla reorganizaci ve firmě. „To mi osvětlilo mnohé /proces reorganizace pozn. řešitele/, co jsem dříve nemohl pochopiti, a také mne to zbavilo ilusí o celé ‚vědě o řízení závodů‘. To není věc standartních forem a principů, nýbrž nutno jí řešiti zdravým rozumem, případ od případu různě. Často si při tom vzpomínám na rozhovor, jenž jsem měl s Mr. Taborem z Tabor Mfg Co ve Phila. Jenž stále a stále zdůrazňoval: ‚Býti dobrý manažerem znamená míti zdravý rozum, rychlý a správný úsudek, jednoznačný a jasný rozkaz a dobré srdce.‘⁴⁵

V dopise, v pořadí v korespondenci se Špačkem číslo pět, z 28. února 1925, ovšem zmiňuje, že díky článku, který napsal na téma Amerických želez. dílen, měl se zaměstnavatelem hodinovou rozmluvu, dostal vyšší plat a slib přeřazení do produkčního oddělení „...čímž by se konečně mé tužby splnily.“⁴⁶Prý si tak vydobyl respekt a ujištění,

⁴¹ MÚ AAV fond Stanislava Špačka, sig. II. b) 1.B, inv. č.745, evidenční j. karton 7, dopis 1.

⁴² Tamtéž, dopis 6.

⁴³ Tamtéž, dopis 4.

⁴⁴ Tedy dá se přeložit jako „hlupák“.

⁴⁵ Tamtéž, dopis 6.

⁴⁶ Tamtéž, dopis 5.

že v případě, že by se z ČSR vrátil po praxi do USA natrvalo, dostane velkou šanci ve firmě. Patrně právě časové omezení pobytu bylo pro spoustu firem odrazující ve směru povyšování inženýrů v rámci firemní hierarchie a naprostá většina musela začít ve firmách od píky. V tom samém dopise ovšem také píše, že byl na večeři s Ing. Nicholsem, který všemožně československým inženýrům pomáhal a jemuž bylo ctí přijmout pozici člena zahraničního výboru M. A. P. Vypadá to, že nabídka od vedení firmy přišla pozdě, protože v tom samém dopise Šlechta píše, že se mu Nichols bude snažit pomoci sehnat místo v produkční kanceláři i jinde. U večeře byli lidé překvapeni tím, jak dlouho byl mechanikem a 18 měsíců považovali za velmi dlouhou praxi. Šlechta to komentoval takto: „Mou jedinou chybou je, že vypadám moc mladě na to, abych měl podobné názory.“⁴⁷ Zjevně si připadal přehlížený a nedoceněný, ale je otázkou, proč tedy 18 měsíců na témže místě setrval? Špaček inženýrům říkal, že jakmile budou mít pocit, že jim dané místo nemá co nabídnout, mají si hledat nové. V dalším dopise už píše o zmíněné reorganizaci, která pravděpodobně byla pověstnou „poslední kapkou“ a v dopise číslo 7 z prosince 1925, už píše, že přesídlil do Denveru, který bude posledním místem jeho pobytu v USA, jelikož napřesrok se již vrátí do ČSR. V továrně Great Western Sugar Company byl zjevně spokojen, jelikož píše: „Mám zde dobré místo a značné úspěchy.“ Více se však zde o své práci nezmiňuje a letmé zmínky se nachází v desátém dopise, kde píše o části cukrovarnické továrny, kterou navrhl, a v osmém dopise, kde se zmiňuje o zběsilém pracovním tempu, kdy se vrací z práce mezi šestou až desátou hodinou večerní a jeho „polední lunche v Cafeteriích jsou časové recordy.“

„Mezi Čechy, kteří sem přijeli – jsem nenašel jednoho, který by věděl, co zde chce – jdou sem za dolary z dobrodružství někdy z ... pak je ten život... vezmou to easy – a to je jejich Amerika. Ono to svádí, já sám mám kolikrátě tisíce chutí vrhnouti se do života zde na děláni dollarů a nechat toho všeho studování, které dosud se mi nerentovalo, než pár dolary za články (za Baldwinův článek, jež mě stál: pošta 85c/entů/; ušlá mzda 2 á 5 = 10\$ tj. 10.85\$ vyjma práce jsem dostal 15,75\$!! Tedy de facto: 4,90\$).“⁴⁸

Šlechta si zde sice na svá studia a psaní článků stěžuje, ale z dalších dopisů je zřejmé s jakým zápalem se jim věnoval a jak skrz ně nebo materiál pro ně Ameriku vsutku poznával. „Já totiž dříve nepíši, dokud to nezažiji – a pak snažím se to podati stručně, přehledně a jasně a logicky. Vyvinul jsem „kartotékový“ systém psaní a nepíši

⁴⁷ Tamtéž, dopis číslo 5.

⁴⁸ Tamtéž, dopis číslo 5.

dříve, dokud nemám jasnou, precizní kostru. Myšlenku, jež sleduji a již chci vštěpiti čtenáři, musí jít mým článkem jako červená nit, k níž se vše sbíhá – a konec musí být /nečitelné pozn. autora/ faktem. Používám již klasifikaci čtených knih a článků systému Devey a založil jsem si karthotéku (dnes asi 300 článků).⁴⁹

Šlechta psal články celkově o americkém průmyslu, standardizaci, o organizačních typech, amerických trustech a podobných tématech. Dokonce napsal článek v angličtině s názvem *Economical Production Order Quantity*, který mu coloradský profesor Hull doporučil poslat do redakce *Mechanical Engineering* v New Yorku. Šlechta se o něm ovšem v dalších dopisech nezmiňuje, takže pravděpodobně nebyl publikován. Na závěr své cesty vypracoval na žádost Špačka text o americkém cukrovarnictví, který Špačkovi zaslal společně s kopií memoranda pro svého zaměstnavatele, ve kterém prosazoval vybudování tlakové odparky v nově stavěné továrně, jejíž část projektoval.

Jeho články zjevně měly úspěch, jelikož Špaček mu nabízel, aby se stal korespondentem *Nové Svobody*. Ovšem Šlechta byl velmi kritický k různým československým novinám, které byly politickými exponenty různých stran. Velmi v dopisech kritizoval *Novou Práci*, kde ironicky poznamenával, že je ukázkou „vědeckého řízení práce u nás“ jelikož, už dokázala ztratit dva jeho články. Později dával za příklad novin, kterých si váží, *Lidové Noviny*, protože, i když jsou ve vleku Národní strany práce, jsou slušné a nepolemické. V desátém dopise píše: „...což je naší největší novinářskou starostí: nediskutuje se, ale polemizuje.“⁵⁰

Šlechta byl obecně kritický k československým poměrům, psal, že si „pro prst nevidíme na ruku“. „Naše poměry, které hýjí závistí, nepřátelstvím a všemi neřestmi malého a malicherného života. Já sám to poznávám nyní na sobě: od té doby, co jsem odjel do Spojených států, ztratil jsem aspoň polovinu svých přátel v Praze!“⁵¹

O Německu psal, že i když pochází z podobných poměrů jako Čechy, je o dost pokročilejší než my a ve vědeckosti v lecčem předstihne i USA, a že česká industrie na tom není tak špatně, jen jí chybí peníze, aby dostihla USA. V jednom dopise Šlechta rozvíjel dokonce myšlenku, že je to dáno německým a americkým protestantismem, ve kterém je řád, oproti katolicismu zaměřenému na krásu a umění.

⁴⁹ Tamtéž, dopis číslo 5.

⁵⁰ Tamtéž, dopis 10.

⁵¹ Tamtéž, dopis 3.

I když byl ve svých dopisech hodně kritický k pobytu v USA, zdá se, že především poté, co získal práci v produkční kanceláři Great Western Sugar Company, praxi v USA ocenil. Získal hodně kontaktů a témata, která zpracovával ve svých článcích během pobytu, hojně využíval v pozdějších publikacích v ČSR, kde poté zahájil úspěšnou akademickou a také politickou kariéru. Dokonce se rozepsal o tom, jak by to bylo krásné mít solidní americkou manželku, takže se zdá, že pobyt i přes kritické, někdy až arogantně působící dopisy, zvláště při porovnání s ostatními korespondenty v této práci, využil velmi umně pro svou budoucnost.

6. 2. Ludvík Helwich

Ludvík Helwich byl chemický inženýr, jenž se narodil 5. prosince 1899 v Loučné Hoře. Vystudoval Polytechnickou Univerzitu v Brně a před odjezdem do Ameriky pracoval ve Škodových závodech v Plzni, nejdříve v oddělení slévárenství a později v oddělení testování ohnivzdorných materiálů.⁵² Na tyto obory taktéž získal stipendium od Národohospodářského ústavu při České akademii věd. Zažádal si o něj 15. prosince 1927, ale jak je z dopisů vidno, řešil ho poté až v USA i se Špačkem. Toho žádal o reference a o zásahy v průběhu řízení, protože mu bylo sice schváleno, ale pro původně preferované obory (slévárenství, keramika) a nakonec sehnal práci v oboru zpracování celluloidu. V dopisech dokonce řeší, zda stipendium odmítnout či změnit práci, aby stipendiu vyhověl. To nakonec nemusel řešit, protože, i díky intervenci Špačka, mu nakonec stipendium schválili i v oborem pozměněné podobě. V USA pobýval v letech 1928–1930, ale v jeho fondu se nachází i korespondence se Špačkem před vycestováním. Konkrétně pět dopisů z května 1926 až z prosince 1927. V nich píše, že byl odkázán M. A. P. na Špačka, co se týče zajištění praxe a víza, protože, jak už bylo v práci napsáno, získání víza a pasu do USA bylo velmi obtížné. Zajímavá je délka procesu před vycestováním. První dopis pochází z května 1926, na podzim skládal jazykové zkoušky a v únoru žádal Špačka o informace, jelikož mu M. A. P. o výsledcích nic nenapsala. V dopisu z 16. února 1927 také píše: „Jsem přesvědčen, že moje kvalita pobytem /v USA pozn. autora/ vždy získá.“⁵³

Vzhledem k tomu, jak dlouho celý proces zajištění podkladů trval, píše v následujícím dopise z 2. října 1927 toto: „Jsem přihlášen do seznamu účastníků, a proto musel jsem oznámiti svému závodu, že dříve či později odejdu, aby se našla za mě náhrada. Poněvadž nyní není naděje, že by se zájezd /praxe v USA/ v dohledné době uskutečnil a můj p. chef mé účasti na něm nepřál, vytvořila se zde pro mě situace skutečně nepříznivá. Moje dobrá snaha něčemu se v Americe naučit a pak to v závodě uplatnit setkala se s nepochopením, vykládá se mi jako proti závodní tendence a jsem považován za nespolehlivého pro továrnu. Činí se mi výtky, překážky, dává se mi to znáti i platově,

⁵² MÚ AAV fond MAP, sig. II. 9), inv. č. 545 evidenční j. karton 98-101.

⁵³ MÚ AAV fond Stanislava Špačka, sig. II. b) 1.B, inv. č.665, evidenční j. karton 7, dopis 3.

takže jsem dospěl k názoru, že zde nemám do budoucna ničeho k očekávání než ztrátu svého nervového zdraví...“⁵⁴

Dále v dopise píše, že vzhledem k situaci přemýšlí o tom, že by se do USA vydal na vlastní pěst „...jak to již někteří kolegové učinili, kteří se dostali do podobné situace.“⁵⁵

Píše dále, že má totiž v USA známé, takže největší potíží je s vízem, a žádá Špačka o pomoc s tím, že mu nabízí jako protislužbu referát, zprávu či nějaký úkol, který mu Špaček zadá. Píše, také, že by mu známí v USA pomohli i s hledáním pracovního místa, ale prosí Špačka o doporučení na nějakou vlivnou osobnost v USA. Už v předchozím dopise píše, že netrvá na umístění do slévárenství, ale že má také kvalifikaci na keramický a chemický průmysl.

Nakonec se zjevně vše povedlo, jelikož v pátém dopise ze 7. prosince 1927 hlásí, že v lednu odjíždí do USA a šestý dopis z 16. ledna 1928 je už psán z hotelu Gregorian v New Yorku. V tomto hotelu byli zřejmě inženýři při příjezdu často umístováni, jelikož na papíře s potiskem hotelu Gregorian je psáno více dopisů v celém fondu Stanislava Špačka.

Ing. Helwich nakonec nepracoval v GM export Co., jak se předběžně domlouvalo s panem Winslowem, ale skupina inženýrů, se kterou přijel, či alespoň část z nich, našla díky panu Winslowovi uplatnění v Du Pont Viscoloid Co., Inc.; Arlington, New Jersey. „Myslím, že obor, ve kterém budu pracovat, je dobrá věc; výroba celuloidu a pod. věcí, a že by se s tím i u nás doma dalo něco dělat.“⁵⁶

Brzy ovšem jeho optimismus výrazně poklesl. V devátém dopise z 24. března 1928 píše Helwich, že pouze Ing. Hlavík, který byl umístěn do továrny Du Pont v Newarku, pracuje v laboratoři a má týdenní plat. Je zajímavé, že inženýři byly odměňováni různě, někteří měsíčně, někteří týdně a v některých firmách byli dělníci placeni od kusu. Je zajímavé, že rozdíly v četnosti výplaty byly i v rámci jedné firmy. Ostatním československým inženýrům v Du Pontu bylo sděleno, že vzhledem k tomu, že jsou v továrně pouze dočasně, nemají naději na postup. Helwich byl zklamaný i z toho, že původně naznačené projití všemi odděleními se taktéž neuskuteční, protože zapracování jednoho pracovníka prý stojí 50\$. Když si skupina chtěla o všem promluvit

⁵⁴ Tamtéž, dopis 4.

⁵⁵ Tamtéž, dopis 4.

⁵⁶ Tamtéž, dopis 7.

s manažerem, bylo jim řečeno, že v továrně právě není. Takže Helwich v dopise poté píše: „Každopádně se ohlížíme na vlastní pěst po jiném chemickém místě.“⁵⁷

V desátém dopise, ovšem hlásí úspěch, jelikož byl, poté co mu Špaček poradil, aby se nabídl jako representant Du Pontu v ČSR, přeřazen do laboratoře. Dva další inženýři však měli nadále smůlu.

„Myslím, že se zde v laboratoři mnoho naučím. Jinak jsem poznal, že se zde člověk musí postrkovat sám dopředu. Za nějakou dobu se začnu starat o zlepšení postu. V jednání jsou moji představení a všichni ostatní neobyčejně slušní a přátelští což není srovnání se Škodovými závody, na než nerad vzpomínám.“⁵⁸

Za práci v laboratoři dostával Helwich 125\$ měsíčně a získal „úřednický rank“, což mělo tu výhodu, že nemusel „štípat“ docházku.⁵⁹⁶⁰

V dvanáctém dopise z 26. května 1928 informuje o svém povýšení na samostatného směnného technika v oddělení nitrocelulózy; zde měl odpovědnost za celé oddělení, co chemické kontroly týče. „Bylo to unavující a měl jsem co dělat, nyní však jsem do toho už zcela vžil. Myslím, že by mi doma za podobných podmínek nikdy tak zodpovědné místo nesvěřili. Američané zdají se býti velmi důvěřiví.“⁶¹

Zdá se, že Helwich měl také v USA dosti štěstí, jelikož v dopise z 6. června 1928 píše o explozi v laboratoři, ve které pracoval. Naštěstí při explozi nikdo neutrpěl vážnější újmu.⁶²⁶³

V dopise z 1. září 1928 píše, že už všichni českoslovenští inženýři jsou v laboratorní praxi. Sám ovšem není v práci spokojen, protože má pocit, že uvízl na mrtvém bodě a chtíc se řídit Špačkovou radou, že jakmile se při praxi tento pocit dostaví, je na čase hledat si praxi jinde, jej žádá o doporučení. Konkrétně k Fordovi, protože se dozvěděl, že je Špaček inženýrům píše. Pravděpodobný důvod Helwichova „uvíznutí na mrtvém bodě“, je nulový posun v záležitosti vybudování továrny Du Pont v ČSR. Helwich zažádal o informace o celuloиду v ČSR generálního konsula v New Yorku Dr. Nováka, ten sice hned zažádal o informace Prahu, ale dále se nic nedělo. Zdá se, že ani

⁵⁷ Tamtéž, dopis 9.

⁵⁸ Tamtéž, dopis 10.

⁵⁹ Tamtéž, dopis 11.

⁶⁰ Možnost si něštípat znamenalo volnější docházku do práce.

⁶¹ Tamtéž, dopis 12.

⁶² Tamtéž, dopis 13.

⁶³ Foto zničené laboratoře, dokazující ničivost exploze je součástí příloh této práce.

z jedné strany nebyl o továrnu v ČSR zájem. Statistiky o celuloиду, které Helwich požadoval již od svého povýšení, mu Špaček zaslal po vlastním zkoumání až v následujícím dopise z 3. října 1928. Díky tomuto dopisu nakonec setrval v Du Pontu ještě do přelomu února a března 1929, kdy čekal, jak se situace s továrnou v ČSR vyvine. Poté si díky New York Chemist Club našel zaměstnání u U.S. Metals Refining Co. v Carteret jako „Research Chemist“⁶⁴ a nemusel tak využít Špačkovu doporučení k panu Riceovi. Špaček Helwichovi neposlal doporučení k Fordovi, protože chemické oddělení u Forda bylo malé a Špaček si myslel, že bude lepší, když bude hledat praxi jinde. Zajímavé také je jak a za jakých podmínek Ludvík Helwich místo získal: „Budu pracovat na problémech měděných rud apod. Místo toto je ovšem lepší než jsem měl u Du Pont jako Routine Chemist⁶⁵, a mimo to mnohem lépe placené (45\$ týdně). Zajímavé je, že se mne na nic neptali, nežádali reference a vše se odbylo návštěvou a telefonem. Plat tento mi nabídli rovněž sami (můj požadavek by byl přirozeně menší jako cizince). Jedná se ovšem o určitý problém s rudou, který budu muset vyřešit, jinak mohu ovšem zase jít. Zdá se to býti tedy místo čistě americké a jak vidět může se zde umístit i cizinec noncitizen“⁶⁶

V archivu se z posledního roku pobytu nachází pouze dva Helwichovy dopisy. Ani jeden se však už přímo neváže k zaměstnání.

Jako většina inženýrů i Helwich během pobytu psal a publikoval. Sám Špaček mu píše: „Neopomeňte vésti deník o všem a sledovat život i literaturu a nutně pořádat anglicky.“⁶⁷ Helwich sám publikoval na žádost Dr. Schneidera předsedy American Association of Czechoslovak Engineers v Chicagu článek pro americké číslo *Chemického obzoru*⁶⁸ o továrně Du Pont. Článek mu ovšem neposlali ke korektuře a vyšel s takovým množstvím chyb tiskařských i věcných, že ho to vedlo k závěru: „...že úroveň našich odborných časopisů je rozhodně hodně pod americkou.“⁶⁹

Helwich v tom samém dopise zmiňuje, že *Chemickému obzoru* zaslal ještě jeden odbornější článek o nitrocelulóze. V následujícím dopise píše, že napsal *Chemickému*

⁶⁴ Výzkumný chemik

⁶⁵ Běžný chemik

⁶⁶ Tamtéž, dopis 19.

⁶⁷ Tamtéž, dopis 8.

⁶⁸ *Časopis spolku československých inženýrů*, vycházel v letech 1926–1950.

⁶⁹ Tamtéž, dopis 18.

obzoru ještě další dva články. Také, na žádost Špačka, napsal článek „Organizace amerického výzkumnictví“ o vývoji chemického průmyslu ve Spojených státech.⁷⁰

V dopisech se také nachází několik poznámek, které se týkají Helwichova života v USA. Společně s ostatními inženýry navštívil jako turista například Filadelfii či Atlantic City. V dopise z 12. května 1928 píše: „Pokud vím i všichni ostatní členové se pilně amerikanizují a překonávají počáteční překážky.“⁷¹

V tom samém dopise se poprvé zmiňuje o tom, že se mu po USA bude stýskat. A v předposledním dopise je ještě konkrétnější: „Vzhledem k tomu že se mi budoucnost v ČSR tak neutěšeně kreslí, měl bych skoro v úmyslu navštívit ještě jiné země např. Rusko nebo Jižní Ameriku, po zdejším pobytu. Snad by bylo dobře dáti se vůbec na obchodní dráhu místo na technickou. Mohu klidně říci, že je mnohem lépe být zaměstnancem v Americe nežli v Československu.“⁷²

V posledním dopise píše, že jako „sales engineer“ by to dotáhl dál, ale vyžadovalo by to předběžné studium či kurz. To by podstoupil „pokud to ještě přijde“. A zároveň píše dále, že pochybuje, že by na to měl kvalifikaci. Špaček ho, v myšlence vydat se na obchodní dráhu, v odpovědi podporuje a doporučuje studium amerických obchodních metod. Dokonce píše o tom, že by se delší pobyt v cizině dal eventuálně spojit s československým obchodním průmyslem, tedy snaží se odvrátit Helwichův pesimismus.

Další zajímavostí v této korespondenci je zmínka o prvním transatlantickém letu z východu na západ, tedy z Evropy do Ameriky: „Máme zde nyní mnoho sensace s Transatlantickým letem Bremen. A Amerika se svorně obdivuje Němcům. Jsme tak trochu ale pyšní na to zase jednou že to udělali Evropané.“⁷³⁷⁴

⁷⁰ Špaček měl v plánu zjevně vydat podobnou publikaci jako s inženýry ve Fordu.

⁷¹ Tamtéž, dopis 12.

⁷² Tamtéž, dopis 20.

⁷³ Tamtéž, dopis 11.

⁷⁴ Bremen je název Junkersu W33, se kterým tento nepřerušovaný, přibližně 36 hodin trvající a historický let 12.–13. dubna 1928 z Dublinu na Greenly Island v Kanadě podnikli němečtí průkopníci létání baron von Hunefeld a kapitán H. Kohl a spolu s nimi major J. Fizmaurice z velení irského letectva jako navigátor. viz <http://fly.historicwings.com/2013/04/flight-of-the-bremen/> [vid. 30.7.2017]

O Evropanech, zvláště východních, neměli totiž Američané zrovna lichotivé představy. Helwich se dokonce v jedné brožuře dočetl, že imigranti z východní Evropy jsou „nežádoucí“⁷⁵

Poslední informace z Helwichových dopisů, jež stojí za to zmínit, je americký zájem o Rusko. Američané měli o Rusko zájem především z technického a chemického úhlu pohledu se zaměřením hlavně na ruské přírodní zdroje. Zájem byl také o praxe, jak dokazuje žádost Helwichova kolegy Ing. Kloučka, aby ho Du Pont vyslal do Ruska. Ale byl odmítnut z důvodu nedostatku míst při ohromném zájmu o toto umístění. Ovšem z vysílaných techniků je znám jeden případ vycestování do SSSR z USA, který pravděpodobně vzbudil rozruch na mezivládní úrovni, patrně tím totiž myšlený inženýr porušil podmínky víza. Ing. A. László z prvního „turnusu“ k Fordovi z roku 1924, se v roce 1926, kdy se vrátili ostatní vyslaní, nevrátil. V této době je zjevný obdiv části Američanů k Rusku, který však postupně upadal.

Nutno poznamenat, že v posledním roce pobytu se ve svých dopisech nezmiňuje o konkrétním zaměstnání, ale spíše o svých dojmech ze Spojených států.

Ing. Ludvík Helwich patrně přicestoval zpět do ČSR na podzim 1930.⁷⁶ Z množství korespondence, kterou se Stanislavem Špačkem vedl a jejího obsahu, lze soudit, že praxi považoval za velmi přínosnou. Nesmíme také zapomenout, že vycestování za oceán nebylo v této době samozřejmostí, neexistovaly studijní programy podobné dnešnímu Erasmusu, a tak o to cennější a prospěšnější mohla tato praxe pro jedince být.

⁷⁵ Tamtéž, dopis 12.

⁷⁶ Dopisem ze 7. října 1930 mu Špaček gratuluje k návratu do ČSR. Tamtéž, dopis Špačka 1.

6. 3. Otto Drtina

Otto Drtina byl absolventem průmyslové školy a konstruktér prostějovské firmy Wichterle a Kovařík.⁷⁷ V roce 1928 složil zkoušku z anglického jazyka a v roce 1930 získal stipendium Národohospodářského ústavu. Otto Drtina je zajímavou postavou z několika důvodů. Za prvé neměl vysokou školu, a jak bude popsáno dále, jako jeden z mála v USA studoval. M. A. P. se později rozhodla umožnit praxi v USA i lidem pracujícím v průmyslu, ale bez vysokoškolského titulu. A také byl jeden z mála inženýrů, kterému byl povolen odjezd do USA již po vypuknutí Velké hospodářské krize. Od generálního konsulátu v New Yorku sice M. A. P. dostala telegram, aby alespoň do jara vysílání inženýrů pozastavila, ale Otto Drtina byl jeden z minimálně tří inženýrů, kteří do USA byli vysláni poté, co prohlásili, že do Spojených států jedou na vlastní riziko.

Otto Drtina do New Yorku dorazil koncem dubna 1930. Strávil týden prohlídkou města a prošel si leteckou výstavu. Poté chtěl v Buffalu navštívit Ing. Hlobila, jehož korespondence je v této práci taktéž zpracována, ovšem když do Buffala dorazil, dozvěděl se, že Ing. Hlobil je na letecké výstavě v New Yorku. Drtina si tedy prohlédl Niagarské vodopády a přes Kanadu jel do Detroitu, kde „vládla největší nezaměstnanost“⁷⁸ poté navštívil ještě konzulát v Chicagu, kde mu také popsali hospodářskou situaci velmi negativně. A následně konečně dorazil na místo pobytu do města Moline na severozápadu státu Illinois. Zde u firmy John Deere ukázal doporučující dopis od pražské firmy Pánek, že by ho po praxi ráda zaměstnala, a to mu pomohlo k zařazení do výroby jako „Workstudent“, měl si tak projít všechna oddělení továrny v Moline.

Co se finanční stránky týče, začínal na 38c/hod, poté se dostal na 42c/hod s tím, že nejvyšší plat byl 50–55c/hod. Ovšem většina dělnictva byla placena od kusu.⁷⁹

Začal v oddělení „Combine Works“, kde se vyráběly žací a mlátící stroje. Byl velmi překvapen „line“, tedy linkou uprostřed továrny, která postupně stroj posouvala halou a krok za krokem se na něj přidělovaly „detaily“ (tedy jednotlivé součásti), tato linka ovšem nebyla automatická, a tak Drtina hned poznamenal, že by se podobná věc dala lehce zřídit i v ČSR.

⁷⁷ Wichterle a Kovařík (zkr. Wikow) byla strojírenská a slévárenská firma v Prostějově. Vznikla v roce 1918 sloučením firem pana Wichterleho a bratří Kovaříků a zanikla znárodněním v roce 1948.

⁷⁸ MÚ AAV fond Stanislava Špačka, sig. II. b) 1.B, inv. č.653, evidenční j. karton 7, dopis 1.

⁷⁹ Tamtéž, dopis 1.

Za velkou novinku považoval traktor „General Purpouse“, pro který se vyráběly hospodářské stroje, které na něj šly přímo připevnit.

Bohužel po pěti týdnech měl Otto Drtina úraz: „Po 5ti nedělích práce stala se mi nehoda, že jsem byl udeřen železem. Tyčí vyletívší ze stroje přímo do tváře. Už týden nepracuji, ale doufám, že za týden nepřihodí-li se nějaká komplikace, budu moci pracovat. Prozatím to odnesl 1 zub.“⁸⁰

Nakonec však byl práce neschopný tři týdny a byl, vzhledem k hospodářské situaci, propuštěn. John Deere měl adekvátně obsazené pouze jedno oddělení a ostatní oddělení byla podzaměstnána. Drtina píše, že jedna firma v Moline byla nucena propustit 50 % dělnictva.

V dopise z 16. října 1930 píše, že už je 2 měsíce bez zaměstnání. Když bez úspěchu obešel velké illinoiské automobilky Ford a Chevrolet a v John Deere mu řekli, že ho možná budou schopni přijmout na přelomu listopadu a prosince, začal se ucházet o práci i na farmách, leč bez úspěchu. K hospodářské situaci píše: „...obávám se, že hluboké klesnutí cen hospodářských plodin následkem velké spousty levného obilí, které přivezlo Rusko na Amer. trh, bude mít vliv na ještě menší kupní schopnost farmářů, což ještě více oddálí znovuzahájení výroby.

Poměry se skutečně stále ještě horší, místo aby se lepšily a různé statistiky v časopisech o stavu zaměstnání a obchodu tomu nasvědčují.“⁸¹

Otto Drtina se už chystal, z důvodu nedostatku finančních prostředků, na návrat do Evropy, ale nakonec před Vánoci získal díky doporučujícímu dopisu od Stanislava Špačka místo konstruktéra oddělení hospodářských strojů na Iowa State College. Na univerzitě začal zároveň při práci i studovat a ze života v kampusu, kde se nacházelo 5000 studentů, byl nadšený. O dobrém rozpoložení a návyku na americký styl života svědčí poslední věta třetího dopisu z 12. března 1931: „Jest zde velice pěkné místo a jediná věc, kterou postrádám je auto, které si prozatím nemohu opatřit, neboť jsem byl dlouhou dobu bez zaměstnání.“⁸²

Zpočátku pracoval na strojích na sázení a kultivování kukuřice pod vedoucími inženýry oddělení. Při konstrukci těchto strojů byl nově použit tzv. servomechanismus⁸³

⁸⁰ Tamtéž, dopis 1.

⁸¹ Tamtéž, dopis 2.

⁸² Tamtéž, dopis 3.

⁸³ Zařízení ke kontrole, ovládání poloh či rychlosti.

ke zvedání kultivačního a secího nářadí. Později pracoval na dynamometrech⁸⁴ a spadl přímo pod univerzitu. V roce 1932 začal pracovat na stroji pro zdokonalení dobývání cukrové řepy ze země. Při této práci měl šanci získat zkušenosti ze státních zkušebních stanic v Minnesotě, Coloradu a Kalifornii. Na závěr vypracoval nový stroj přimontovaný přímo k traktoru. Měl radost, že pracuje na strojích s řepou, protože, na rozdíl kukuřičných, řepné stroje se v Československu daly uplatnit: „Doufám, že budu mít příležitost vypracovati i jakousi modifikaci i pro československé poměry, neboť Čs. je 4tou zemí ve světové produkci řepy a tu vhodný stroj mohl by se uplatnit.“⁸⁵

Na univerzitě studoval vyšší matematiku a zajímal se o elasticitu a vibrace, studia však nemohl dokončit. V posledním roce studia mu vypršelo vízum a z Washingtonského emigračního úřadu vyslaný úředník mu ho prodloužil pouze do závěru semestru, a tím pádem studia na americké univerzitě nemohl zdárně dokončit. Politika omezování emigrace, začala už po konci prezidenta Wilsona v úřadu. Po něm totiž nastoupil do úřadu republikán Warren Harding a ve Spojených státech začala éra izolacionalismu, který byl za hospodářské krize ještě utužen.

I přes chvatně ukončenou praxi byl Otto Drtina Stanislavu Špačkovi vděčný za umožnění této praxe; v závěru posledního dopisu Drtina píše: „Po celou dobu mého pobytu v USA pracoval jsem v oboru hospodář. strojů a získal dostatečnou praxi pro úspěšného hospodářského inženýra v tomto oboru. Podle situace v Čs. pokusil bych se o etablování v oboru poradního konstrukčního inženýrství, po vzoru americkém.“⁸⁶

Další osudy Otty V. Drtiny se nepodařilo dohledat. Jeho korespondence je ukázkou velké zarputilosti a skutečného vděku za nabízenou šanci. Což dokazuje množství zaměstnavatelů, které v USA vystřídal.⁸⁷

⁸⁴ Zařízení měřící výkon strojů, většinou v koňských silách.

⁸⁵ Tamtéž, dopis 4.

⁸⁶ Tamtéž, dopis 4.

⁸⁷ „Během 2 let měl jsem příležitost navštívit 5 továren John Deere a sice:

Harvester Works v East Moline Ill.; Iron Maleable (tamtéž); Speader Works (tamtéž); Mausam Works v Moline Ill. (továrna na stroje na obdělávání kukuřice); Plow Works, Moline Ill.; Farmall Tractor Works, Rock Island Ill.; French and Hecht Davenport Iowa (speciální továrna na kola); Výstavy hospodářských strojů v Des Moines Iowa a Lincoln Nebraska; University of Nebraska, Lincoln – odd. zem. inž. a Státní ústav pro zkoušení všech US. Traktorů; University of Minnesota, Minneapolis; Minneapolis – Moline Power /nečitelné/ Co (Traktory); Minneapolis Harvester Works in Hopkins, Minn.; Plymouth automobile plant; De Soto automonile plant in Detroit, Mich.“ – Tamtéž, dopis 4.

6. 4. Josef John Stanley Hlobil

Josef John Stanley Hlobil byl americký letecký inženýr československého původu. Pracoval v různých amerických leteckých společnostech – na pozici konstruktéra, postupně se vypracoval až na prezidenta a generálního manažera Columbia Aircraft Industries; na tento post se dostal v roce 1941. Se Stanislavem Špačkem si psal dlouhodobě. Ve fondu Stanislava Špačka se dochovalo 16 dopisů, ale už z obsahu prvního dopisu je zřejmé, že spolu korespondovali již dříve. Ve fondu se nachází dopisy z let 1924–1932 a poté dva dopisy z let 1947 a 1948.

Korespondence z Ing. Hlobilem je zajímavá, především z pohledu průmyslu, ve kterém konstruktér pracoval. A také tím, že pomohl zajišťovat praxi jednomu z nejzajímavějších inženýrů, kteří se na praxi do USA dostali, alespoň z pohledu akademických znalostí a postavení, kterého v USA na praxi dosáhl, a to Dr. tech. Vilému J. Friedrichovi.

Dochovaná korespondence pochází především z dvacátých let a přesto, že bratři Wrightové podnikli svůj historický let už v roce 1911, teprve ve dvacátých letech se začal formovat skutečný letecký průmysl v USA a Ing. Hlobil tak poznával a popisoval Špačkovi jeho počátky a setkával se s pionýry amerického leteckého průmyslu. Například s Ing. Boothem a Thurstonem, kteří se podíleli na rozkvětu firmy Curtiss a v této době sestrojili legendární Venderblidův hydroplán, se kterým je Hlobil **vyfocen**. Setkal se také s Ing. Kirkhamem, tvůrcem Curtissova motoru. A v neposlední řadě se setkal s Igorem Sikorskim, americkým průkopníkem letectví s rusko-polskými kořeny. Hlobil mu vyřizoval pozvání od Špačka do Prahy. O setkání s ním píše, že Sikorského pozvání do Prahy došlo, ale že cítil morální odpovědnost vůči firmě, kterou zde vybudoval. „Sikorski: to je zvláštní kapitola. Navštívil jsem jej několikrát a navštěvuji nadále. Dovoluji si vyříditi jeho nejupřímnější pozdravy. Vzkazoval je v tom nejvřelejším tonu, jak jen Rusové dovedou. Několikrát prý se snažil sejít se s Vámi, leč marně. Velmi rád by v budoucnu. Nyní zde pilně pracuje na svém díle. Nyní teprve plně vidím, kolikrát již republika přeplatila onu ‚úsporu‘ 200\$ a kolik jsme my ostatní ztratili, že se nám nedostalo takového učitele. To co zde činí je prostě zázrak. V prázdném hangáru s nejprimitivnějším nářadím vystavěl bezvadné velkoletadlo: co částka, to nová idea; a

on sám skromný stojí v ústraní – jinak myslím, že v budoucnu budeme mít dosti společných úkolů.“⁸⁸

Ing. Hlobil se vydal do Spojených států za studiem, a tak už v prvním dopise popisuje situaci amerického školství, ve svém psaní se zaměřuje na letectví. Za nejlepší školu leteckého inženýrství považuje kurz Massachusetts Institute of Technology. Ovšem píše, že se zaměřuje na inženýry vědátory a je určen pro důstojníky a „civilní studenti jsou jen trpění“⁸⁹ a navíc se na MIT platilo 700\$ školné. Pro budoucí letecké konstruktéry v civilním průmyslu doporučuje spíše New York University, o kterou se sám zajímal.

Dále v několika dopisech popisoval aktuální situaci v americkém letectví, které se po civilní stránce, právě ve Spojených státech rodilo a málem bylo zničeno hned v počátcích, aspoň dle popisu Ing. Hlobila. V letech 1924–1925. Americké letectví v první polovině dvacátých procházelo těžkou krizí, která se týkala především velkého počtu leteckých nehod a tím pádem vysoké nedůvěry společnosti, a také, téměř monopolu americké armády a námořnictva na státní dotace do letectví. Postupně totiž armáda za dotace vybuďovala takovou výzkumnou a konstruktérskou infrastrukturu, že potřebovala podporu soukromníků méně a méně. Ti ovšem byli navázáni na armádní zakázky. V momentě, kdy armáda a vládní sektor úspěšně vybuďovaly infrastrukturu na McCook Field v Daytonu v Ohio, soukromý sektor začal bankrotovat. Továrna vyrábějící slavné Curtissovy motory zaměstnávala pouze 40 lidí a pouze přežívala. Firmu Wright zachránila objednávka na motory a pravděpodobně jako jediná vyplácela dividendu (25c na akcii). Jeden z průkopníků obchodního letectva a letadel k nejen transportním účelům v roce 1924 přestal vyrábět nová letadla a zanikl v roce 1930.

Hlobil popisuje dvě velké firmy, které začaly bojovat proti nespravedlivému rozdělování dotací. A sice nově vzniklou akciovou firmu Stout z Detroitu, do které investoval i Edison či Ford, a německou firmu Fokker. Po tlaku těchto firem a veřejného mínění byla na popud prezidenta Calvina Coolidge zřízena vyšetřovací komise Sněmovny representantů při 68. americkém Kongresu. Výsledkem tohoto vyšetřování měla být konsolidace leteckého průmyslu, zavedení standardů, a to aby se snížil počet nehod; vůdcem tohoto boje proti převaze leteckého výzkumu v rukách armády a námořnictva byl generál Mitchell, který chtěl vybudovat jednotnou leteckou službu po vzoru Anglie. Ovšem jádro sporu popisuje Hlobil v tlaku odborů těžkého průmyslu, které měly zájem

⁸⁸ MÚ AAV fond Stanislava Špačka, sig. II. b) 1.B, inv. č.669, evidenční j. karton 7, dopis 1.

⁸⁹ Tamtéž, dopis 1.

na rozvoji lodí (železa) a nikoliv letadel (lehkých kovů). Hlobil celý tento souboj shrnuje takto: „Podnes, jak jsem se již zmínil, aviatika vlastně zde neexistovala. Mohl jsem čas tedy využít pouze na studium toho, co bylo, a pak, což nelze podceňovat, na tvoření pravé aviatiky, založené na solidní bázi, obchodní; to se děje právě dnes, veškeré kampaně a boje. Příští stadium bude tedy uvedení aviatiky do života a její běžný chod jako v průmyslech a odvětvích jiných. To vše se rozhodně neuskuteční před koncem roku 25...“⁹⁰

O služby Ing. Hlobila se taktéž zajímala plzeňská Škodovka, která v roce 1925 otevřela letecké oddělení. Škodovy závody chtěly prorazit i ve Spojených státech a nabízely Hlobilovi zaměstnání,⁹¹ ten tuto nabídku ale odmítl, protože se chtěl věnovat především studiu. Se Škodovými závody poté podepsal smlouvu inženýr Havránek, kterému byl Hlobil nápomocen radou. Před Havránkovou cestou do USA psal Špačkovi o nástrahách, které Havránka čekají: „Chce li činit opravdové studie, nemůže počítat na zaměstnání; v takovém případě nemá vůbec volnosti pohybu, ba naopak je přinejmenším postřehnutí pohlíženo na něj jako na podezřelého. Pro státní podniky je mu pak zcela nemožno nastoupit jako zaměstnanec. Jediná cesta je přijít přímo a hrát jejich hosta. Pak jsou všechny brány otevřeny. Vám to bylo možno vzhledem k úřednímu poslání; to imponovalo. Havránek je mít nemůže. /M/usí tedy nahradit svým vystupováním, a přátelskými styky s vedoucími činiteli, což je zřejmě nákladným /finančně pozn. autora/. Jinak si to představovat nemůže.“⁹²

Hlobil také zajistil zaměstnání přímo ve firmě, ve které pracoval, Ing. Nebesářovi, píše o něm však, že i když tam zanechal skvělý dojem, musel tam být inkognito: „On není oprávněn být v engineering. Věc byla vyřizena přátelsky bez vědomí vládních inspektorů; chce li si tedy uchránit místo pro sebe, musí být zcela potichu.“⁹³

V úvodu této kapitoly zmíněný inženýr Friedrich se na Hlobila obrátil s žádostí o zajištění práce, jelikož potřeboval potvrzení, aby mohl požádat o vízum. Hlobil usoudil, že vzhledem k jeho zkušenostem pro něj nebude práce v dílně vhodná a navrhoval, aby

⁹⁰ Tamtéž, dopis 4.

⁹¹ Povaha zaměstnání není v dopisech specifikována.

⁹² Tamtéž, dopis 4.

⁹³ Tamtéž, dopis 12.

mu Špaček zajistil praxi v Lengley Field ve Virginii,⁹⁴ jelikož tam Hlobilovy kontakty nesahaly. Ovšem varoval, aby Friedrich nikde neuváděl svoje současné zaměstnání šéfa Vojenského výzkumného ústavu, jelikož by byl považován za špiona.

Nejpozději od roku 1926 platilo nařízení imigračního úřadu nepřijímat cizince na kontaktní práci a Hlobil potom vzhledem k situaci v leteckém průmyslu Špačkovi v dopise z 20. října 1927 napsal, že není kam umístit letecké inženýry na praxi s výjimkou GM či Curtisse, a aby se letečtí inženýři nevysílali bez předchozí konzultace s ním.

Inženýr Hlobil spolupracoval se Špačkem a publikoval, podobně jako to činili i jiní v českých periodikách, ovšem dovolil Špačkovi, aby jeho články korigoval a zasahoval do nich dle potřeby, a také Špačkovi psal toto: „V článku jsem přišel na výraz 'yield point' jež si nemohu pro češtinu vzpomenout. Musím se hanbit, ale omlouvou je mi, že jsme to vždy pletli, když ne s francinou, tedy německými výrazy. Slovníčku po ruce pak nemám, ani staré mechaniky. Totéž je s mnohými výrazy leteckými; pokud jsem byl v republice, odborných výrazů jsme neměli, užívali hantýrku německou. Na čem se dnes hoši ustálili, nevím. Tedy mé psaní bude asi dosti volným. Pro onen yield point prosím račte doplnit ono pravé české slovo.“⁹⁵

Josef John Stanley Hlobil se skutečně amerikanizoval a do Československa se už nevrátil, v lednu 1932 si totiž vzal Pauline Lois Kingovou. Svatební oznámení poslal i Špačkovi. Jak už bylo zmíněno v úvodu, v americkém letectví udělal kariéru. V celé korespondenci je poznat přátelský vztah dvou osobností, bez kterých by vysílání Čechoslováků na praxi do USA nebylo tak úspěšné, jak se nakonec ukázalo.

⁹⁴ Lengley Research Center civilní aviatické středisko, později spadající pod National Aeronautics and Space Administration (NASA).

⁹⁵ Tamtéž, dopis 6.

7. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo ukázat střípek zkušenosti mladých Čechoslováků, kteří chtěli ve dvacátých a třicátých letech poznat svět. Motivy měli jistě různé, i když se v celé plejádě dopisů dá najít jeden společný deklarovaný motiv. Získání zkušeností pro dobro Československé republiky a její úspěšná reprezentace a propagace v zahraničí, pro které byla stále neznámou východoevropskou zemí. Pro mnohé inženýry to byla cesta na zkušenou, pro získání rozhledu. Pro další šance mít po praxi lepší uplatnění. Ale ať už byla motivace jakákoliv, pro většinu úspěšných absolventů praxe to byla formující životní zkušenost. Slovo úspěšných se musí zdůraznit, protože se mezi vyslanými inženýry vyskytovali i tací, kteří z důvodu neschopnosti postupu ve firmě, vyhození z firmy či nemoci byli nuceni vrátit se do Československa předčasně.

Ale ti, kteří překonali počáteční pracovní, jazykové a kulturní nesnáze a našli práci, ve které získali pocit prospěšnosti praxe pro sebe, hodnotili svůj pobyt v USA velmi kladně. Někteří se amerikanizovali tak úspěšně, že se jim zpět do Československa a československé mentality nechtělo. Ale zdá se, že většina z nich využila této zkušenosti, která se nám v dnešní době jeví přinejmenším ne tak nedostupně, ale v období první republiky se muselo jednat o jedinečnou zkušenost, ve prospěch československého průmyslu a vrátila se domů.

Velká část inženýrů publikovala v československých časopisech během své praxe. Špaček vybízel inženýry, aby si o všem během pobytu vedli poznámky a pravidelně psali. I když většina inženýrů nepsala příliš během pobytu, ať už z lenosti či v některých případech na doporučení Špačka, aby neporušovali loajalitu k zaměstnavateli, ve fondu Masarykovy Akademie Práce v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd se nachází několik dopisů, kde inženýři shrnují své zkušenosti z pobytu poté, co se vrátili do ČSR.

Pro všechny to byla velká životní zkušenost, vycestovat do USA, v té době technologicky a hospodářsky prvního státu na světě a do země, která byla pro Československo, jako mladou demokracii, na jejímž vzniku USA participovaly, i politickým vzorem. A tak jsou v této práci popsány i rozdíly společenské a kulturní, které dopisovatelům a autorovi této bakalářské práce přišly zajímavé.

Téma vysílání československých inženýrů do USA je pouze střípkem celé mozaiky inspirací Spojenými státy, vlnou "amerikanizace", kterou si mladá Československá republika ve svých počátcích prošla. Masarykova akademie práce byla

jakousi zastřešující organizací této vlny. A samotná osoba Stanislava Špačka je důležitou součástí této mozaiky a zcela jistě ještě ne zcela probádaná.

8. Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd, fond Masarykova Akademie Práce.

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd, fond Stanislav Špaček.

Národní Archiv, fond Ministerstvo veřejných prací.

Literatura:

COSTIGLIOLA, Frank. *Awkward Dominion – American Political, Economic, and Cultural Relations with Europe, 1919–1933*, Cornell University Press, 1988.

DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992)*. Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky, Centrum pro ekonomii a politiku, Praha 2002.

DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa I. Nástin dějin Ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*, Academia, Praha 2012.

HÁLEK, Jan. „Doufám, že moje nepřítomnost nebude pozorována.“ Stanislav Špaček a prezentace Československa na jubilejní výstavě ve Filadelfii v roce 1926, in: TUMIS, Stanislav, KOURA, Jan a SOUKUP, Jaromír (eds.). *Kapitoly z britských a amerických dějin*, FF UK, Praha 2015.

KOVTUN, Jiří. *Masarykův Triumf – příběh konce velké války*, Odeon, Praha 1991.

NECHVÁTAL, Martin. „Záležitost Washingtonská“. Bedřich Štěpánek a skandální počátky československo–amerických vztahů, in: Dějiny a současnost 1997 s. 40–43.

POLIŠENSKÁ, Milada. Diplomatické vztahy Československa a USA 1918–1938 I. a II., Libri, Praha 2011.

TOMEŠ, Josef. Český biografický slovník 20. století, Paseka, Praha, Litomyšl, 1999.

ŠPAČEK, Stanislav. Život a práce u Forda. Zápisky československých inženýrů z Ameriky. Jednota přátel Masarykovy akademie práce, Praha 1928.

ŠPAČEK, Stanislav. Technicko-hospodářská zahraniční služba. Ministerstvo veřejných prací, Praha 1928.

ŠPAČEK, Stanislav. Zahraniční služba technicko-hospodářská. Program, jeho provádění a hodnocení činnosti, nákladem Jednoty přátel M. A. P., Praha 1925.

Internetové zdroje:

Historic Wings – Flight of the Bremen:
<http://fly.historicwings.com/2013/04/flight-of-the-bremen/> [vid. 30.7.2017]

ŠVADLENOVÁ, Martina: <http://abicko.avcr.cz/archiv/2001/11/obsah/stanislav-spacek-15.-8.-1876-7.-11.-1954-.html> [vid. 13.9.2016]

Přílohy

Příloha 1 – Venderblindův hydroplán vyfocen Hlobilem.

MÚ AAV fond Stanislava Špačka, sig. II. b) 1.B, inv. č.669, evidenční j. karton
7, dopis 4.

Příloha 2 – Fotografie dílny po explozi, vyfoceno Ludvíkem Helwichem.

MÚ AAV fond Stanislava Špačka, sig. II. b) 1.B, inv. č.665, evidenční j. karton
7, dopis 13.

